Drs. C.J.M. Spierings

Publ.No. 2.173

EENMALIGE UITKERING ZELFSTANDIGEN IN DE AGRARISCHE SECTOR

LANDBOUW-ECONOMISCH INSTITUUT DEN HAAG BIBLIOTHEEK
SIGN: L 26 - 2.173
EX. NO: B
MLV:

Januari 1985

Landbouw-Economisch Instituut

Afdeling Structuuronderzoek

223260

REFERAAT

EENMALIGE UITKERING ZELFSTANDIGEN IN DE AGRARISCHE SECTOR
Spierings, C.J.M.
Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, 1984
63 p., tab., fig.

Dit rapport geeft inzicht in de omvang, samenstelling en regionale spreiding van agrarische zelfstandigen die in verband met geleden koopkrachtverlies een uitkering hebben ontvangen in het kader van de regeling Eenmalige Uitkering Zelfstandigen (EUZ) 1982. De gegevens zijn gebaseerd op een enquête medio 1984 onder 375 boeren en tuinders. Het onderzoek verschaft enkele achtergrondgegevens over EUZ-ontvangers en hun bedrijfsuitoefening. Verder is aandacht besteed aan de aanvraag zelf, de informatiecampagne en het afhandelen van de aanvraag. Tot slot is ingegaan op de houding tegenover de aanvraag.

Uitkeringen/Inkomenstoeslag/Bedrijfsomvang/Landbouwbedrijven/
Tuinbouwbedrijven/Nederland

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Inhoud

		Blz.
WOORD VOORAF		5
SAMENVATTING		7
1.	DOEL EN OPZET VAN HET ONDERZOEK	11
	1.1 De regeling Eenmalige Uitkering Zelfstandigen 1982	11
	1.2 Aanleiding en doel van het onderzoek	12
	1.3 Uitvoering van het onderzoek	13
	1.4 Indeling van de studie	14
2.	GEBRUIK EUZ-REGELING 1982	15
	2.1 Inleiding	15
	2.2 Toegewezen aanvragen	15
3.	PERSOONLIJKE SITUATIE	25
	3.1 Inleiding	25
	3.2 Leeftijd, geslacht, burgerlijke staat en opleiding	25
	3.3 Bedrijfsovername, positie ondernemer, arbeidstijd	26
4.	BEDRIJFSSITUATIE	32
	4.1 Inleiding	32
	4.2 Het bedrijf	32
	4.3 Ontwikkeling en toekomstperspectief	34
5.	INKOMENSSITUATIE	40
	5.1 Inleiding	40
	5.2 Ontwikkelingen in de afgelopen jaren	40
	5.3 Besteedbaar inkomen	45
6.	EUZ-REGELING: VOORLICHTING EN AFHANDELING	50
	6.1 Inleiding	50
	6.2 Voorlichting over de EUZ-regeling	50
	6.3 Aanvraag en afhandeling	51
	6.4 Eventuele nieuwe aanvraag	56
7.	SLOTBESCHOUWING	59
LITERATUUR		62
Bijlagen:		
1.	Begrippen	63

Woord vooraf

Het inkomen van zelfstandigen heeft een onzeker en wisselend verloop. Vooral veel oudere boeren en tuinders met een klein bedrijf hebben een laag inkomen. Niet bekend was tot nu toe hoe groot deze groep is, wat de kenmerken ervan zijn en hoe de regionale spreiding is.

Het door het Ministerie van Economische Zaken aan het Landbouw-Economisch Instituut gevraagde onderzoek naar de Eenmalige Uitkering Zelfstandigen 1982 bood de mogelijkheid hierover meer informatie te krijgen. Dit tegen de achtergrond van een vrij groot aantal kleine bedrijven dat jaarlijks - wellicht mede onder invloed van de hoge werkloosheid - door jonge agrariërs wordt overgenomen. Voor de Vaste Commissie van Advies voor de afdeling Structuuronderzoek die het LEI-Bestuur in deze adviseerde, vormde dit onderzoek eveneens een mogelijkheid meer te weten te komen over de omvang en de aard van het armoedeprobleem bij de agrarische beroepsbevolking.

Aan de enquête voor het onderzoek deed een groot aantal boeren en tuinders mee. Zonder hun medewerking zou het onderzoek niet mogelijk geweest zijn. Hiervoor is een woord van dank zeker op zijn plaats.

De afdeling Structuuronderzoek voerde het onderzoek uit onder leiding van drs. C.J.M. Spierings. G.H. Wolsink en mevr. C.M. de Zwijger-de Brabander verzamelden en verwerkten de gegevens.

De Directeur,

(J. de Veer)

Den Haag, januari 1985

Samenvatting

- Doel en opzet van het onderzoek

Met het oog op de koopkrachthandhaving kan aan huishoudens, die minder dan het minimuminkomen verdienen, een eenmalige uitkering worden verleend. Deze regeling geldt vanaf 1981 voor werknemers en uitkeringstrekkenden. Enige tijd geleden is op aandrang van de Tweede Kamer ook voor zelfstandigen een regeling getroffen. Deze heeft betrekking op 1982, voor welk jaar men tussen 1 september 1983 en 1 maart 1984 een aanvraag kon indienen. De zelfstandigen ontvingen in principe hetzelfde bedrag als de werknemers en uitkeringstrekkenden, namelijk maximaal f 450,-.

De regeling beoogde de "echte minima" onder de zelfstandigen te bereiken. Over de aard, omvang en samenstelling van deze "echte minima" was tot nu toe weinig bekend. Deze overwegingen waren, mede gezien het ontbreken van praktijkervaring met de EUZ-regeling, voor het Ministerie van Economische Zaken reden het Landbouw-Economisch Instituut een onderzoek te laten uitvoeren onder agrarische zelfstandigen. Het Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf was gelijktijdig belast met een onderzoek onder zelfstandigen uit de niet-agrarische sector. Op verzoek van het betreffende Ministerie bleef het onderzoek beperkt tot degenen, wier aanvraag is toegewezen.

Het onderzoek diende een aantal achtergrondgegevens te verschaffen over de EUZ-ontvangers en hun bedrijfsuitoefening. Verder diende aandacht te worden besteed aan de aanvraag zelf, de informatiecampagne en de afhandeling van de aanvraag.

Op basis van een aselecte steekproef zijn in mei en juni 1984 circa 1.000 zelfstandige agrariërs benaderd. Uit praktische overwegingen is gekozen voor een schriftelijke enquête, waaraan circa 450 boeren en tuinders hebben meegedaan. Van 377 respondenten zijn de gegevens van de enquête voor nadere analyse gebruikt. Niet verwerkt zijn de enquêteformulieren die onvolledig waren ingevuld, waarvan het adres niet klopte, die na de afsluitdatum zijn ontvangen e.d. De resultaten van de responsegroep en de daaruit afgeleide conclusies kunnen - gelet op de vele overeenkomsten - worden beschouwd als geldend voor de gehele groep EUZ-ontvangers.

- Kenmerken van de EUZ-ontvangers

Van de ruim 30.600 door boeren, tuinders en vissers ingediende aanvragen is 90% toegewezen. In bijna alle gevallen is het maximale bedrag uitgekeerd.

Vijf van de zes EUZ-ontvangers waren getrouwd en hadden in veel gevallen een huishouden met een of meer kinderen. Eén op de zes was ongetrouwd. Bijna allen met een EUZ-uitkering waren mannen.

De EUZ-ontvangers waren afkomstig uit alle delen van het land. Het ging zowel om jonge als oudere bedrijfshoofden. Gemiddeld ontving bijna één op de vier boeren en tuinders een eenmalige uitkering. Verhoudingsgewijs veel uitkeringen zijn toegekend aan tuinders, daarentegen weinig aan akkerbouwers en varkenshouders. Niet alleen boeren en tuinders met een klein bedrijf, maar ook agrariërs met een middelgroot of groot bedrijf ontvingen een eenmalige uitkering.

Wat betreft de leeftijd van de bedrijfshoofden, het bedrijfstype 1), de bedrijfsomvang 1) en de regionale spreiding vertoont het beeld van de EUZ-ontvangers veel overeenkomst met dat van de gehele land- en tuinbouwsector.

Alle boeren en tuinders met een eenmalige uitkering hadden in 1982 een EUZ-inkomen 1) beneden het minimumniveau van werknemers. Voor gehuwden was dit meestal f 30.850,-, voor alleenstaanden met één of meer thuiswonende kinderen met recht op kinderbijslag circa f 24.000,- en voor ongehuwden circa f 19.000,-. De spreiding van het inkomen was in alle drie de groepen agrariërs vrij groot. Een derde van alle EUZ-ontvangers verdiende minder dan f 10.000,-. Zo'n laag inkomen kwam verhoudingsgewijs het meest voor in de glastuinbouw en intensieve veehouderij.

- Persoonlijke situatie

De meeste boeren en tuinders met een EUZ-uitkering zijn al een groot aantal jaren zelfstandig bedrijfshoofd. Eén op de elf is korter dan vier jaar zelfstandig ondernemer. Meestal heeft men het bedrijf - zoals gebruikelijk in de agrarische sector - overgenomen van ouders of familieleden. Ongeveer een op de vijf heeft het bedrijf destijds zelf gesticht, onder wie vrij veel tuinders en varkenshouders.

Vrijwel alle bedrijfshoofden werken meer dan veertig uur op het bedrijf. Werkweken van minstens zestig uur zijn eerder regel dan uitzondering.

Ruim de helft vindt de positie van zelfstandig ondernemer aantrekkelijker dan die van werknemer in loondienst. Deze voorkeur geldt vooral voor degenen bij wie het inkomen in de afgelopen jaren gelijk bleef of is gestegen, die over voldoende huishoudgeld beschikken of die de toekomst van het bedrijf met vertrouwen tegemoet zien.

1) Zie bijlage 1. Begrippen.

- Bedrijfssituatie

Welke zelfstandige agrariërs een EUZ-uitkering ontvangen, hangt samen met de bedrijfsomvang. Verwacht werd dat vooral agrariërs met een klein bedrijf in aanmerking zouden komen voor een eenmalige uitkering. Gebleken is echter dat behalve een aanzienlijk aantal agrariërs met een klein bedrijf er ook vrij veel met een middelgroot of groot bedrijf een uitkering hebben ontvangen. Een en ander verschilde naar bedrijfstype.

Behalve het bedrijfshoofd werkt in veel gevallen de echtgenote op het bedrijf mee. Soms is er een meewerkende zoon. Op een aantal bedrijven werkt vreemd personeel, meestal op grote glastuinbouwbedrijven.

Van drie vijfde van de EUZ-ontvangers is alle of vrijwel alle grond in eigendom, van een vijfde alles of nagenoeg alles gepacht en van eveneens een vijfde een deel eigendom en een deel gepacht. De situatie verschilt naar gelang het bedrijfstype.

In vergelijking met vijf jaar eerder is bijna de helft van de bedrijven van EUZ-ontvangers in omvang (sbe) vergroot en een vierde verkleind. De andere bedrijven zijn ongeveer even groot gebleven. Genoemde ontwikkelingen komen in grote lijnen overeen met die in de gehele land- en tuinbouwsector. Vergroot zijn vrij veel bedrijven waar men één of meer keer een flink bedrag geïnvesteerd heeft. Vaak gebeurde dit op bedrijven van jonge bedrijfshoofden evenals op bedrijven van bedrijfshoofden van 50 jaar of ouder met een potentiële opvolger. De mate waarin bedrijven vergroot zijn verschilde per bedrijfstype.

Ondanks de tendens tot bedrijfsvergroting bleek dat slechts een vijfde - op grote bedrijven meer dan op de kleine - de toekomst met vertrouwen tegemoet zag. Op bijna zestig procent van de bedrijven - vooral middelgrote - verkeerde men in onzekerheid over de toekomst van het bedrijf. Een op de vijf zag weinig toekomst voor het bedrijf - vooral degenen met een klein bedrijf -en hield er rekening mee binnen enkele jaren te moeten stoppen. Onder hen bevonden zich zowel jonge als oudere boeren en tuinders.

- Inkomenssituatie

Bij ruim de helft van de bedrijven van de EUZ-ontvangers is het inkomen uit het bedrijf - in de vijf jaar voorafgaand aan het uitkeringsjaar - sterk op en neer gegaan. Dit was bij de grote bedrijven meer het geval dan bij de middelgrote en kleine bedrijven. Verschillen waren er ook naar bedrijfstype. Deze inkomenswisselingen zijn niet uitzonderlijk voor de land- en tuinbouw. Belangrijk is echter het niveau waarop zij plaatshebben, namelijk in dit geval inkomens die in 1982 alle beneden het minimumniveau liggen.

Behalve van grote inkomensfluctuaties was bij bijna zestig procent van de bedrijven sprake van een inkomensdaling over de voorafgaande vijf jaar. Eén op de tien bedrijfshoofden heeft kans gezien het inkomen te doen stijgen, voornamelijk in de tuinbouw en melkveehouderij.

Bijna twee derde kon moeilijk of in onvoldoende mate rondkomen met het huishoudgeld, vooral degenen bij wie het inkomen de afgelopen jaren is gedaald.

De helft van de EUZ-ontvangers is verzekerd tegen inkomensderving bij ziekte of ongeval. Onder de boeren en tuinders boven 50 jaar is dit slechts een derde. Eén op de negen ontving een uitkering vanwege arbeidsongeschiktheid.

- EUZ-regeling

Alle boeren en tuinders hebben een folder thuisgestuurd gekregen over de regeling. Veertig procent van de EUZ-ontvangers heeft deze vorm van direct mailing als informatiebron genoemd. Ongeveer even vaak noemde men de boekhouder of accountant. Andere bronnen waren advertenties of artikelen in kranten en vakbladen.

De grote bekendheid met de EUZ-regeling is mede achtergrond geweest van het grote aantal aanvragen voor een uitkering. Een andere reden was dat de aanvraag in veel gevallen is ingevuld door de boekhouder.

Bijna alle EUZ-aanvragers waren tevreden over het afhandelen van de aanvraag. Voor zover er kritiek was, sloeg die op de soms onverwacht lange duur van de afhandeling, het lage bedrag - al dan niet in relatie tot de kosten van de boekhouder - en de voorlichting over de regeling.

De EUZ-uitkering kwam in twee derde van de gevallen terecht bij boeren en tuinders met een EUZ-inkomen beneden f 20.000,-. Ongeacht de hoogte van dit inkomen heeft men het EUZ-bedrag in ruim de helft van de gevallen besteed aan bedrijfsuitgaven, terwijl bijna een derde er een huishoudelijke bestemming voor had. Door sommigen is de uitkering - hoe klein dan ook - benut voor beide doeleinden.

Ruim twee derde dacht weer in aanmerking te komen voor de EUZ-regeling en ruim een vijfde zou het niet weten. Een tiende dacht er niet voor in aanmerking te komen als gevolg van een stijging van het bedrijfsinkomen.

Bijna iedereen zou weer een aanvraag indienen als de EUZ-regeling ook voor 1983 zou gelden. Dit betrof niet alleen boeren en tuinders die er voor in aanmerking meenden te komen, maar ook degenen die twijfelden of dachten afgewezen te worden.

1. Doel en opzet van het onderzoek

1.1 De regeling Eenmalige Uitkering Zelfstandigen 1982

Sinds enkele jaren is een wettelijke maatregel 1) van kracht, waarbij als gevolg van geleden koopkrachtverlies aan huishoudens een eenmalige uitkering kan worden verleend. Aanvankelijk gold deze regeling voor werknemers en uitkeringstrekkenden, die minder dan het minimuminkomen verdienden. Aanhoudende bezorgdheid van de Tweede Kamer over de inkomenspositie van de minima onder de zelfstandigen leidde er toe, dat het Kabinet ook voor zelfstandigen een voorziening heeft getroffen. Voor het eerst is deze regeling van toepassing verklaard voor het belastingjaar 1982.

Om in aanmerking te komen voor de Eenmalige Uitkering Zelfstandigen (EUZ 1982) diende men te voldoen aan de volgende voorwaarden:

1. op 31 december 1982 in Nederland wonen en een eigen huishouding voeren;
2. geheel of gedeeltelijk in het levensonderhoud voorzien door zelfstandige exploitatie van een bedrijf of beroep, waarbij de situatie tussen 1 september en 31 december 1982 bepalend is;
3. in 1982 niet meer dan een minimuminkomen verdiend hebben.

De aanvraagtermijn voor de EUZ 1982 liep voor zelfstandigen van 1 september 1983 t/m 29 februari 1984. Met het uitvoeren van de regeling - behandelen van de aanvraag, beslissen en uitbetalen - was voor de agrarische sector de Stichting tot Uitvoering van Landbouwmaatregelen belast en voor de overige sectoren de Stichting Coördinatie Dienstverleningscentra Kleinbedrijf. Beide stichtingen voerden de regeling EUZ 1982 uit in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken.

Bij de opzet van de regeling is bepaald, dat voor zelfstandigen dezelfde rechten zouden gelden als voor de andere "echte minima". Verder diende de regeling doeltreffend te zijn, d.w.z. alle "echte minima" onder de zelfstandigen moesten worden bereikt, met een zo vlot mogelijke afhandeling van de aanvragen.

De hoogte van de uitkering zou gelijk zijn aan het bedrag dat werknemers en uitkeringstrekkenden in 1982 ontvingen. Voor gehuwde en samenwonende zelfstandigen was dit maximaal f 450,-, voor alleenstaande zelfstandigen met thuiswonende kinderen met kinderbijslag f 400,- en voor ongehuwde zelfstandigen f 300,-.

1) Wet van 22 september 1981, Staatsblad 624. Wet van 7 oktober 1982, Staatsblad 568.

Indien het inkomen boven het aangegeven minimumniveau lag, kon de aanvrager voor een deel van de uitkering in aanmerking komen.

Voor het bepalen van de hoogte van het inkomen is uitgegaan van het onzuiver inkomen, zoals dat is vermeld op het aangiftebiljet van de Inkomstenbelasting van de aanvrager of zijn partner. Op dit onzuiver inkomen konden in mindering worden gebracht de ontvangen huursubsidie en betaalde alimentatie. Met de aanvraag diende een copie van de betreffende gegevens van het aangiftebiljet te worden meegestuurd.

1.2 Aanleiding en doel van het onderzoek

Over de aard en de samenstelling van de categorie "echte minima" bij de zelfstandigen was weinig bekend. De omvang van de doelgroep in de agrarische sector werd bij het openstellen van de EUZ-regeling geschat op ongeveer 30.000. Hoeveel personen de uitkering zouden aanvragen, was echter onbekend. Bij de opzet van de regeling is er van uitgegaan, dat er voldoende flexibiliteit aanwezig zou zijn om grote aantallen aanvragers te verwerken.

Genoemde overwegingen waren, mede vanwege het ontbreken van praktijkervaring met de regeling, voor het Ministerie van Economische Zaken redenen om een evaluatie van het verloop van de regeling te laten plaatsvinden.

De EUZ-regeling is gericht op zelfstandigen in de agrarische sector en in het midden- en kleinbedrijf. Het in 1980 door het LEI uitgevoerde onderzoek naar de Rijksgroepsregeling Oudere Zelfstandigen (Spierings en Wijnen, 1981) en de mogelijkheid om ook structurele verschillen tussen de EUZ-aanvragers op te sporen, waren voor het Ministerie van Economische Zaken aanleiding het LEI een onderzoek te laten uitvoeren onder agrarische zelfstandigen. Het Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf werd tegelijkertijd belast met een onderzoek onder niet-agrarische zelfstandigen.

In overleg met de opdrachtgever is besloten het onderzoek uit te voeren onder aanvragers, die een eenmalige uitkering kregen toegewezen. Het onderzoek diende achtergrondgegevens te verschaffen over de EUZ-ontvangers en hun bedrijfsuitoefening. Verder diende aandacht te worden besteed aan de aanvraag zelf, de informatiecampagne en het afhandelen van de aanvraag.
Het onderzoek was bedoeld om inzicht te krijgen in:

1. de kenmerken van agrarische zelfstandigen met een eenmalige uitkering;
2. de aard en omvang van de "echte minima" onder agrarische zelfstandigen;
3. de houding tegenover het aanvragen van een eenmalige uitkering;

1.3 Uitvoering van het onderzoek

De resultaten van het onderzoek dienden een dwarsdoorsnede te bieden van de gehele groep EUZ-ontvangers in de land- en tuinbouw. Het grote aantal verhinderde echter dat allen werden benaderd. Volstaan is met een steekproef uit het oorspronkelijke bestand van EUZ-ontvangers. Vanwege de beperkt beschikbare capaciteit (tijd, kosten) is - in overleg met de opdrachtgever - besloten de gegevens te verzamelen door middel van een schriftelijke enquête. De vragenlijst bestond uit een beknopt aantal vragen met vooraf gestructureerde antwoorden 1).

Gelet op het doel van het onderzoek waren de volgende gegevens van de toegewezen EUZ-ontvangers nodig:

1. De persoon: leeftijd, burgerlijke staat, opleiding, bedrijfsovername, positie ondernemer, arbeidstijd.
2. Het bedrijf: bedrijfstype, bedrijfsomvang, ontwikkelingen afgelopen jaren, opvolging, eigendom/pacht, toekomstverwachtingen.
3. Het inkomen: ontwikkelingen afgelopen jaren, investeringen, gezinsuitgaven, wegvallen inkomen, uitkeringen.
4. Voorlichting over EUZ-regeling: bekendheid, contact met STULM, advies over aanvraag.
5. De EUZ-regeling: invulbaarheid, kosten, benodigde tijd voor afhandeling, besteding bedrag, eventuele nieuwe aanvraag.

Op basis van een aselecte steekproef zijn in de maanden mei en juni 1984 bijna 1.000 personen benaderd (excl. vissers vanwege het beperkte aantal van circa 300 aanvragen). De veronderstelling was dat circa een derde van de aangeschrevenen aan de enquête zou meedoen. Uiteindelijk hebben circa 450 boeren en tuinders gereageerd. Van 377 EUZ-ontvangers zijn de gegevens van de enquête voor nadere analyse gebruikt. Niet verwerkt zijn de enquêteformulieren die na de afsluitdatum - eind juni 1984 - zijn ontvangen, onvolledig waren ingevuld, een onjuiste adressering hadden e.d.

Gelet op de overeenkomsten tussen de geënquêteerden en de gehele groep EUZ-ontvangers - leeftijd, burgerlijke staat, opleiding, bedrijfstype, bedrijfsomvang, arbeidsbezetting, eigendom en pacht, EUZ-inkomen - kan worden gesteld, dat de resultaten van de enquête en de daaruit afgeleide conclusies voor alle EUZ-ontvangers gelden.

Met behulp van gegevens op het aanvraagformulier is een aantal kenmerken - de eerste doelstelling van het onderzoek - van de EUZ-ontvangers uit de agrarische sector achterhaald. Daarnaast zijn door bewerking van gegevens uit landbouwtellingen enkele structurele verschillen opgespoord.

1) Een vrijwel gelijkluidende vragenlijst is door het EIM voorgelegd aan zelfstandigen in het midden- en kleinbedrijf.

Op grond van genoemde kenmerken, gegevens van de aanvraag en de schriftelijke enquête zijn enkele aanknopingspunten gevonden voor een meer omlijnd beeld van de groep met een minimuminkomen in de agrarische sector. Dit betreft de tweede doelstelling van het onderzoek.

De houding tegenover het aanvragen van een eenmalige uitkering - de derde doelstelling - en andere achtergrondgegevens waren in grote lijnen door een aanvullend onderzoek - een schriftelijke enquête - te beantwoorden.

Over de omvang, de inhoud en de wijze van verzamelen van gegevens had regelmatig overleg plaats tussen het Ministerie van Economische Zaken, het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, het Landbouw-Economisch Instituut en het Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf. Dit mede met het oog op de onderlinge afstemming, coördinatie van de werkzaamheden en de tijdsplanning tussen beide instituten.

1.4 Indeling van de studie

De studie valt uiteen in drie onderdelen. In het eerste onderdeel (hoofdstuk 2) is een algemeen beeld geschetst van het aantal en de regionale verdeling van de EUZ-ontvangers in de agrarische sector. Daarvoor zijn gegevens gebruikt van het aanvraagformulier, aangevuld met enkele gegevens uit de landbouwtelling.

Een meer gedetailleerd beeld van de groep agrariërs met een EUZ-uitkering wordt geschetst in het tweede onderdeel, dat de hoofdstukken 3 t/m 5 beslaat.

Het derde onderdeel dat gaat over de voorlichting over, de aanvraag en de afhandeling van de EUZ-regeling, komt in hoofdstuk 6 aan de orde.

2. Gebruik EUZ-regeling 1982

2.1 Inleiding

Bij de opzet van de regeling Eenmalige Uitkering Zelfstandigen werd verwacht, dat circa 30.000 agrariërs in aanmerking zouden komen voor een uitkering. Onbekend was hoeveel personen een uitkering zouden aanvragen. Kort na het afsluiten van de aanvraagtermijn - 29 februari 1984 - bleek, dat de Stichting tot Uitvoering van Landbouwmaatregelen 30.625 aanvragen van boeren, tuinders en vissers had ontvangen, waarvan het merendeel is toegewezen.

Wat betreft de aanvragen van zelfstandige ondernemers uit de agrarisch verwante bedrijfstak, zoals loonwerkers, riet- en griendtelers, hoveniers, e.d. is achteraf naar voren gekomen, dat deze niet door de STULM zijn verwerkt, maar door de Stichting Coördinatie Dienstverleningscentra Kleinbedrijf (S.C.D.K). In deze studie konden de gegevens van de betreffende EUZ-ontvangers om praktische redenen niet worden opgenomen.

In dit hoofdstuk zijn enkele gegevens van het aanvraagformulier van de gehele groep toegewezen EUZ-aanvragen uit de agrarische sector nagegaan. Het gaat hier om door de STULM verwerkte aanvragen. Daaraan zijn een paar gegevens toegevoegd, welke afkomstig zijn van de CBS-landbouwtelling 1982. Ter vergelijking zijn enkele gegevens van de gehele land- en tuinbouw vermeld.

2.2 Toegewezen aanvragen

- Leeftijd en burgerlijke staat

In totaal zijn - volgens de opgave van de STULM - 27.435 EUZ-aanvragen toegewezen aan boeren, tuinders en vissers 1). Bijna de helft had betrekking op boeren en tuinders van 50 jaar of ouder en ruim een derde op die tussen 35 en 50 jaar. Een op de zes EUZ-ontvangers was jonger dan 35 jaar. Deze verdeling komt tamelijk goed overeen met de leeftijdsverdeling van alle bedrijfshoofden met een hoofdberoep in de land- en tuinbouw. De vissers met een EUZ-uitkering waren over het algemeen jonger dan de boeren en tuinders.

1) Het Centraal Bureau voor de Statistiek komt voor de gehele agrarische sector - landbouw, tuinbouw, visserij, bosbouw, agrarisch verwante bedrijfstak - uit op 31.900 EUZ-ontvangers.

Tabel 2.1 Leeftijd EUZ-ontvangers en bedrijfshoofden in land- en tuinbouw

Leeftijd	EUZ-ontvangers		Alle bedrijfshoofden in land- en tuinbouw 1)
	boeren en tuinders	vissers	
Tot 35 jaar	17%	39%	12%
35 - 50 jaar	36%	41%	41%
50 jaar en ouder	47%	20%	47%
Totaal	100%	100%	100%
	(27.150)	(285)	(110.900)

1) Exclusief 65 jaar of ouder.

De meeste EUZ-ontvangers (83%) waren getrouwd en hadden in veel gevallen een huishouden met een of meer kinderen. Een op de zes was ongetrouwd. Bijna alle EUZ-ontvangers waren mannen (98%).

- Regio

De EUZ-ontvangers waren afkomstig uit alle provincies. Het grootst was het aantal toegewezenen in Gelderland en het kleinst in Utrecht en Zeeland. Vier provincies - Overijssel, Gelderland, Zuid-Holland en Noord-Brabant - namen met elkaar bijna 60% van alle toegekende aanvragen voor hun rekening.

Tabel 2.2 Regionale herkomst EUZ-ontvangers (excl. vissers)

Provincie	Aantal EUZ-ontvangers	In procenten van alle boeren en tuinders met hoofdberoep 2)
Groningen	1.035	20
Friesland	2.130	26
Drenthe	1.715	26
Overijssel 1)	3.445	23
Gelderland	4.745	26
Utrecht	810	20
Noord-Holland	2.625	28
Zuid-Holland	3.845	27
Zeeland	785	17
Noord-Brabant	3.975	22
Limburg	2.040	23
Totaal	27.150	24

1) Inclusief IJsselmeerpolders.
2) Zie bijlage 1. Begrippen.

De mate waarin agrariërs een EUZ-uitkering ontvingen, liep per provincie enigszins uiteen (zie ook figuur 2.1). Gemiddeld genomen kreeg bijna een op de vier bedrijfshoofden met een hoofdberoep in de land- en tuinbouw een aanvraag toegewezen. Naar verhouding waren dat er meer in Friesland, Drenthe, Gelderland, Noord- en Zuid-Holland dan in Groningen, Utrecht en Zeeland. Deze verschillen hangen samen met de bedrijfsgrootte en het bedrijfstype. In het ene bedrijfstype komen veel kleine bedrijven en in het andere meer grote bedrijven voor.

- Bedrijfstype 1)

Bijna twee derde van de EUZ-ontvangers had een veehouderijbedrijf en ruim een vierde een tuinbouwbedrijf 2). Een betrekkelijk klein aantal bedrijven behoorde tot het type akkerbouwbedrijf of was een gemengd bedrijf. Gerelateerd aan het totaalaantal bedrijfshoofden met een hoofdberoep in de land- en tuinbouw betekent het dat vooral van de tuinders er vrij veel een EUZ-uitkering ontvingen, daarentegen van akkerbouwers in beduidend mindere mate.

Tabel 2.3 Bedrijfstype EUZ-ontvangers

Bedrijfstype 1)	Aantal	In procenten van alle boeren en tuinders met hoofdberoep
Melkvee	10.895	22
Intensieve veehouderij	2.205	19
Overige veehouderij	2.195	22
Akkerbouw	1.895	14
Glastuinbouw	3.465	34
Opengrondstuinbouw	3.210	27
Gemengde bedrijven	1.265	24
Totaal 2)	25.130	24

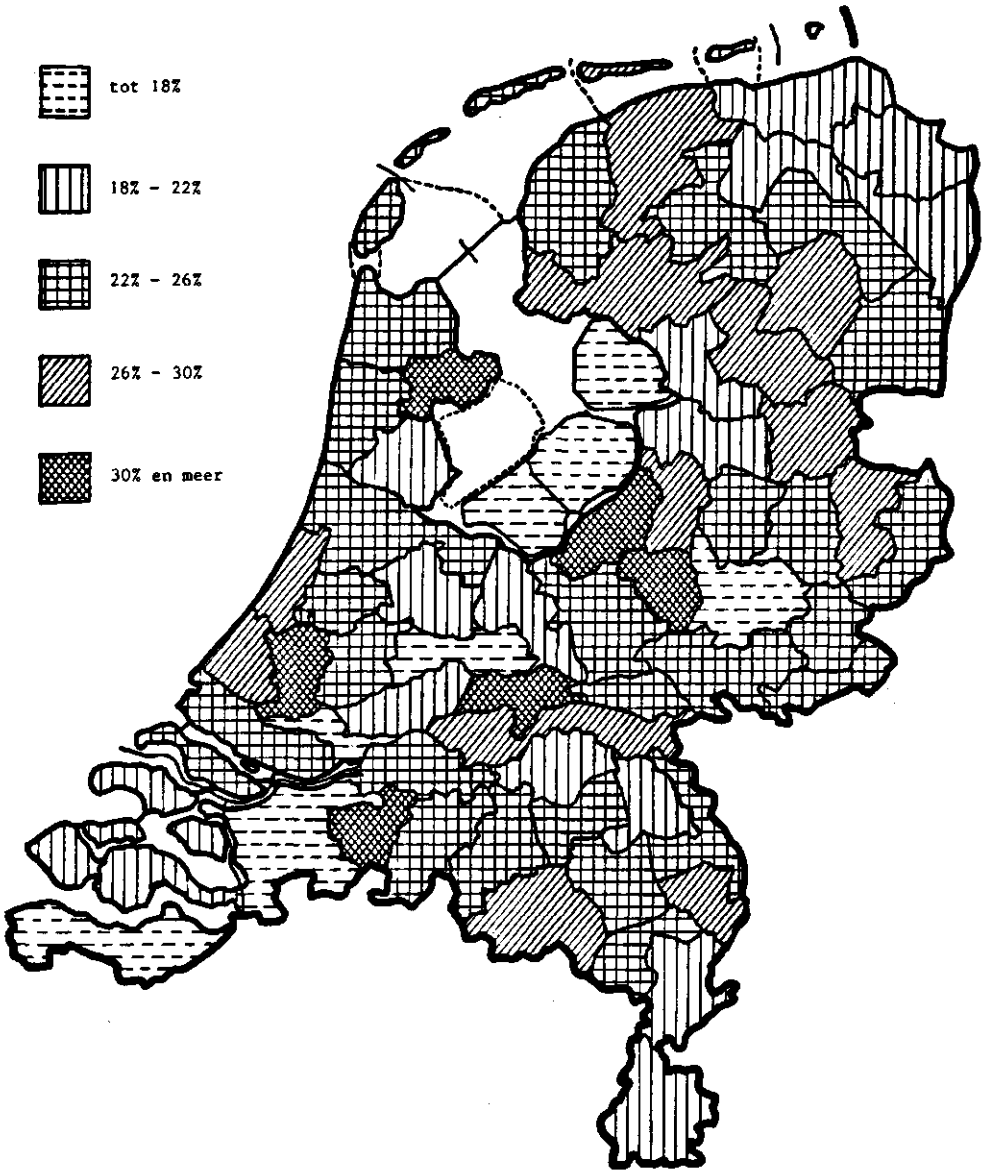
1) Bedrijfstype onbekend: 2.020.
2) Exclusief vissers.

- Bedrijfsomvang 1)

Welke boeren en tuinders een EUZ-uitkering ontvingen, hing niet alleen samen met het bedrijfstype maar ook met de bedrijfsomvang. Verwacht werd dat vooral zelfstandige agrariërs met een

1) Zie bijlage 1. Begrippen.
2) Per bedrijf is soms meer dan één EUZ-aanvraag ingediend en toegewezen. Hiervan zijn geen gegevens bekend.

Figuur 2.1 Nederland ingedeeld in STULM-districten in 1982
EUZ-ontvangers in procenten van het aantal boeren en tuinders
met hoofdberoep in land- of tuinbouw

klein bedrijf in aanmerking zouden komen voor een uitkering. Gebleken is echter dat niet alleen een aanzienlijk aantal boeren en tuinders met een klein bedrijf, maar ook met een middelgroot of groot bedrijf een uitkering hebben ontvangen. Een en ander verschilde naar bedrijfstype. Overwegend klein waren de gemengde bedrijven, de overige veehouderijbedrijven en de akkerbouwbedrijven. In de glastuinbouw was over het algemeen sprake van vrij grote bedrijven. Bij de andere bedrijfstypen - melkveehouderij, intensieve veehouderij en opengrondstuinbouw - waren de kleine en middelgrote bedrijven ongeveer in gelijke mate vertegenwoordigd.

Tabel 2.4 Procentuele verdeling EUZ-ontvangers over de grootteklassen per bedrijfstype

Bedrijfstype 1)	Tot 90 sbe	90-190	190 sbe en meer	Totaal
Melkvee	34%	40%	26%	100% (10.895)
Intensieve veehouderij	38%	39%	23%	100% (2.205)
Overige veehouderij	53%	30%	17%	100% (2.195)
Akkerbouw	42%	32%	26%	100% (1.895)
Glastuinbouw	8%	19%	73%	100% (3.465)
Opengrondstuinbouw	34%	34%	32%	100% (3.210)
Gemengde bedrijven	49%	32%	19%	100% (1.265)
Totaal 2)	33%	35%	32%	100% (25.130)

1) Bedrijfstype onbekend: 2.020.
2) Exclusief vissers.

Indien men het aantal toegekende EUZ-aanvragen betrekt op het totaalaantal hoofdberoepers in de land- en tuinbouw ontstaat een geheel ander beeld (tabel 2.5). Van de zelfstandige agrariërs met een klein bedrijf - minder dan 90 sbe - ontvingen vooral de melkveehouders en varkenshouders een EUZ-uitkering, namelijk circa een derde tegenover circa een vierde bij de andere bedrijfstypen. Bj de middelgrote en grote bedrijven - resp. 90 tot 190 en 190 sbe of meer - waren de glastuinbouw- en opengrondstuinbouwbedrijven sterker vertegenwoordigd dan de andere bedrijfstypen. Van de grote akkerbouw- en intensieve veehouderijbedrijven hebben echter betrekkelijk weinig zelfstandige agrariërs een beroep op de EUZ-regeling gedaan. Deze situatie hing samen met de in 1982 behaalde relatief gunstige bedrijfsresultaten.

Tabel 2.5 Aantal EUZ-ontvangers als percentage van alle hoofdberoepsbedrijven naar bedrijfstype en grootteklasse

Bedrijfstype	Tot 90 sbe	90-190	190 sbe en meer	Alle bedrijven
Melkvee	33	22	15	22
Intensieve veehouderij	32	21	10	19
Overige veehouderij	23	24	15	22
Akkerbouw	17	13	11	14
Glastuinbouw	22	26	36	34
Opengrondstuinbouw	25	27	27	27
Gemengde bedrijven	29	24	16	24
Totaal	27	22	19	24

- Vissers

Behalve boeren en tuinders heeft ook een aantal vissers een EUZ-uitkering ontvangen. Het merendeel van hen behoorde tot de kottervisserij, waarvan de zeevissers de grootste groep vormden. Verder ontving een deel van de kustvissers, de IJsselmeervissers en de mosselkwekers een uitkering.

Het aantal vissers met een EUZ-uitkering was beduidend groter dan het aantal schepen, dat per ultimo december 1982 in de vaart was. Zoals bekend heeft de EUZ 1982 betrekking op huishoudens en niet op ondernemingen. Wat de zeevisserij betreft betekent het, dat vooral bij de grote schepen en ten dele ook bij de middelgrote en kleine schepen soms meer dan een huishouden afhankelijk is van één schip. Bij de andere groepen vissers was hiervan in mindere mate sprake.

Tabel 2.6 Toegewezen vissers en betrokken schepen

Groep 1)	Aantal EUZ-ontvangers	Aantal betrokken schepen	Schepen in de vaart	
			aantal	in % schepen
Zeevisserij				
tot 600 pk	45	30	127	24
600 - 1100 pk	52	36	94	38
1100 pk en meer	84	48	173	28
Totaal	181	114	394	29
Garnalenvissers	48	44	140	31
Totaal kottervisserij	229	158	534	30
IJsselmeervisserij	25	18	±120	15
Kustvissers	12	11	.	.
Mosselkwekers	9	7	+ 80	9
Totaal	275	194	±735	26

1) Onbekend 11.

- Uitgekeerd bedrag

In bijna alle gevallen is in de agrarische sector incl. visserij het maximale EUZ-bedrag uitgekeerd, d.w.z. lag het EUZ-inkomen 1) beneden het vastgestelde minimumniveau. Voor de bepaling van dit niveau golden enigszins variërende bedragen, wat afhing van de burgerlijke staat. Afhankelijk van de belastingtariefgroep was dit na correctie voor huursubsidie en alimentatie voor gehuwde en samenwonende zelfstandigen meestal f 30.850,-, voor alleenstaande zelfstandigen met inwonende kinderen met kinderbijslag circa f 24.000,- en voor ongehuwde zelfstandigen circa f 19.000,-. Ook de hoogte van het uitgekeerde bedrag hing af van de burgerlijke staat van de aanvrager. Voor gehuwden en samenwonenden was dit f 450,-, voor alleenstaanden met kinderen f 400,- en voor ongehuwden f 300,-. Voor zover het EUZ-inkomen net boven het voor de betreffende aanvrager geldende minimum lag (ten hoogste resp. f 640,-, f 560,- en f 400,-), ontving men volgens vooraf opgestelde normen maar een deel van de uitkering.

Tabel 2.7 Aantal uitkeringen naar burgerlijke staat en uitgekeerd bedrag

Burgerlijke staat	Uitgekeerd bedrag					Totaal uitkeringen
	f 450	f 400	f 350	f 300	f 50 tot f 250	
Gehuwden	22.280	50	65	55	225	22.675
Alleenstaanden met kinderen	-	255	-	-	5	260
Ongehuwden	-	-	-	4.445	55	4.500
Totaal	22.280	305	65	4.500	285	27.435

In totaal is via de EUZ-regeling middels de door de STULM behandelde en toegewezen aanvragen aan de agrarische sector incl. visserij een bedrag uitgekeerd van ruim f 11.500.000,-. Het hoogst was het bedrag - in samenhang met het aantal toegewezen aanvragen - in Gelderland, op enige afstand gevolgd door Overijssel, Zuid-Holland en Noord-Brabant.

- EUZ-inkomen 1982

Zowel van de gehuwden en van de alleenstaanden met kinderen met kinderbijslag als van de ongehuwden lag het EUZ-inkomen 1) in bijna alle gevallen beneden het minimuminkomen. De spreiding van

1) Zie bijlage 1. Begrippen.

Tabel 2.8 Procentuele verdeling van EUZ-ontvangers over inkomensklassen naar burgerlijke staat

Burgerlijke staat	Negatief EUZ-inkomen	Positief EUZ-inkomen			Totaal
		tot f 10.000,-	f 10.000,- tot f 20.000,-	f 20.000,- en meer	
Gehuwd	18%	13%	26%	43%	100% (22.675)
Alleenstaanden met kinderen	23%	19%	40%	18%	100% (260)
Ongehuwd	17%	34%	48%	1%	100% (4.500)
Totaal	18%	16%	30%	36%	100% (27.435)

Tabel 2.9 Procentuele verdeling van EUZ-ontvangers over inkomensklassen naar bedrijfsomvang

Bedrijfsomvang 1)	Negatief EUZ-inkomen	Positief EUZ-inkomen			Totaal
		tot f 10.000,-	f 10.000,- tot f 20.000,-	f 20.000,- en meer	
Tot 90 sbe	9%	20%	36%	35%	100% (9.035)
90 - 190 sbe	13%	15%	30%	42%	100% (8.665)
190 sbe en meer	33%	14%	22%	31%	100% (8.015)
Totaal	18%	16%	30%	36%	100% (25.715)

1) Bedrijfsomvang onbekend 1.435.
2) Exclusief vissers.

Tabel 2.10 Procentuele verdeling van EUZ-ontvangers over inkomensklassen naar bedrijfstype

Bedrijfstype 1)	Negatief EUZ-inkomen	Positief EUZ-inkomen			Totaal
		tot f 10.000,-	f 10.000,- tot f 20.000,-	f 20.000,- en meer	
Melkvee	12%	16%	33%	39%	100% (10.895)
Intensieve veehouderij	30%	14%	23%	33%	100% (2.205)
Overige veehouderij	15%	18%	33%	34%	100% (2.195)
Akkerbouw	15%	17%	30%	38%	100% (1.895)
Glastuinbouw	36%	15%	22%	27%	100% (3.465)
Opengrondstuinbouw	17%	17%	29%	37%	100% (3.210)
Gemengde bedrijven	12%	18%	34%	36%	100% (1.265)
Totaal	18%	16%	30%	36%	100% (25.130)

1) Van 2.020 bedrijven was het bedrijfstype niet bekend.

het inkomen was echter groot. Van ruim vier van de vijf EUZ-ontvangers was het inkomen weliswaar positief, maar van een aanzienlijk deel aan de lage kant: van 16% was het minder dan f 10.000,-en van 30% tussen f 10.000,- en f 20.000,-. Van een van de vijf toegewezenen was het EUZ-inkomen zelfs negatief (tabel 2.8).

Van twee van de drie EUZ-ontvangers lag het EUZ-inkomen beneden f 20.000,-. Vooral veel kleine bedrijven hadden een laag EUZ-inkomen. Daar stond tegenover dat ook nogal wat kleine bedrijven een EUZ-inkomen van meer dan f 20.000,- wisten te behalen. Opvallend was verder het bij de grote bedrijven relatief hoge aandeel met een negatief EUZ-inkomen, wat in een aanzienlijk aantal gevallen meer dan f 10.000,- bedroeg (tabel 2.9). Een min of meer overeenkomstige situatie was aanwezig bij de vissers met een EUZ-uitkering.

Negatieve EUZ-inkomens in 1982 kwamen naar verhouding het meest voor in de glastuinbouw en de intensieve veehouderij. Bij beide bedrijfstypen lag het inkomen van de EUZ-ontvangers over de gehele linie aan de lage kant. Deze situatie had te maken met de behaalde ongunstige bedrijfsresultaten i.c. lage prijzen bij de middelgrote en grote glasgroente- en varkenshouderijbedrijven (tabel 2.10). Wat de visserijsector betrof, hadden de negatieve inkomens vooral betrekking op de zeevisserij.

- Afgewezen aanvragen

Van de in totaal ruim 30.600 boeren, tuinders en vissers die bij de STULM een aanvraag voor de EUZ 1982 hebben ingediend, is 10% afgewezen. De belangrijkste reden van afwijzing was, dat de aanvrager niet voldeed aan het kriterium van zelfstandig beroep als hoofdbron van inkomsten. Van circa een derde van de aanvragers bleek - afhankelijk van de burgerlijke staat i.c. gehuwd, alleenstaand met een of meer kinderen of ongehuwd - het vastgestelde EUZ-inkomen in 1982 hoger te zijn dan het geldende minimumniveau.

Tabel 2.11 Reden van afwijzing (soms meer dan één per afgewezene)

Reden	Totaal
Zelfstandig agrarisch beroep geen hoofdbron van inkomsten	61 (1.985)
Vastgesteld inkomen hoger dan EUZ-inkomensnorm	29 (955)
Aanvraag te laat ingediend	4 (125)
Aanvraag onvolledig ingevuld	1 (50)
Geen eigen huishouden	1 (25)
Bedrijf gestart na of beëindiging voor peildatum	1 (20)
Ontving reeds EUZ-uitkering	3 (90)
Totaal	100 (3.250)

3. Persoonlijke situatie

3.1 Inleiding

Een van de doeleinden van het onderzoek was inzicht te krijgen in de kenmerken van agrarische zelfstandigen met een eenmalige uitkering. In het vorige hoofdstuk is een globaal beeld geschetst van de omvang, de aard en de regionale herkomst van de EUZ-ontvangers.

In dit hoofdstuk is ingegaan op enkele andere persoonlijke kenmerken. Het onderzoek heeft uitsluitend betrekking op de EUZ-ontvangers die door middel van een schriftelijke enquête zijn benaderd (zie 1.3 Uitvoering van het onderzoek). Aan de aldus verkregen informatie zijn enkele gegevens uit de CBS-landbouwtellingen toegevoegd.

3.2 Leeftijd, geslacht, burgerlijke staat en opleiding

- Leeftijd, geslacht, burgerlijke staat

Van de in totaal 377 langs schriftelijke weg geënquêteerde EUZ-ontvangers was 45% 50 jaar of ouder en 35% tussen de 35 en 50 jaar. Twintig procent was jonger dan 35 jaar. In vergelijking met alle EUZ-toegewezenen bleken de jongere geënquêteerden iets sterker en de oudere iets minder sterk vertegenwoordigd te zijn (zie tabel 2.1). Bijna alle geënquêteerden (97%) waren mannen.

De meeste geënquêteerden waren getrouwd - evenals alle EUZ-ontvangers (resp. 81% en 83%) - en hadden veelal een huishouden met een of meer thuiswonende kinderen. Bijna een vijfde was ongehuwd: onder de jongere boeren en tuinders meer dan bij de ouderen (jongeren dan 35 jaar: 32%, ouder dan 35 jaar: 15%).

- Opleiding

Van de geënquêteerden heeft bijna een op de zeven middelbaar - eventueel hoger - agrarisch onderwijs gevolgd en bijna twee derde agrarisch onderwijs. Van degenen jonger dan 35 jaar hadden er ruim tweemaal zoveel middelbaar agrarisch onderwijs gevolgd als van de oudere boeren en tuinders (resp. 28% en 12%) bij wie het zwaartepunt vooral bij het lager agrarisch onderwijs lag (resp. 64% en 50%). Circa een op de vier heeft geen agrarisch onderwijs genoten. De verdeling komt nagenoeg overeen met die van alle EUZ-ontvangers. Ook in vergelijking met alle boeren en tuinders is de overeenkomst groot.

Tabel 3.1 Agrarisch onderwijs geënquêteerden, EUZ-ontvangers en alle boeren en tuinders met hoofdberoep

Agrarisch onderwijs	Geënquêteerden	EUZ-ontvangers	Alle boeren en tuinders
Middelbaar	15%	14%	18%
Lager	62%	61%	58%
Geen	23%	25%	24%
Totaal	100%	100%	100%

1) Exclusief vissers.

3.3 Bedrijfsovername, positie ondernemer, arbeidstijd

- Aantal jaren zelfstandig bedrijfshoofd

Dooreengenomen zijn de geënquêteerden al een groot aantal jaren zelfstandig bedrijfshoofd. Mede gezien de leeftijd was de spreiding groot. Ruim 70% had al meer dan tien jaar een land- of tuinbouwbedrijf - van wie een groot deel langer dan twintig jaar - en 20% vier tot tien jaar. Een op de elf geënquêteerden was vier jaar of korter zelfstandig ondernemer en kan tot de zogenaamde starters worden gerekend. Het grootste deel van laatstgenoemden was jonger dan 35 jaar (75%, 13% tussen 35 en 50 jaar en 12% boven de 50 jaar). De indruk is dat de verdeling van het aantal jaren dat men zelfstandig bedrijfshoofd is niet wezenlijk afwijkt van het beeld van alle zelfstandigen met een land- of tuinbouwbedrijf, die een EUZ-uitkering hebben ontvangen.

Tabel 3.2 Procentuele verdeling geënquêteerden naar aantal jaren zelfstandig ondernemer per leeftijdcategorie

Leeftijd	Aantal jaren zelfstandig ondernemer				Totaal
	tot 4 jaar	4-10	10-20	20 jaar en meer	
Tot 35 jaar	34%	48%	18%	-	100%(74)
35 - 50 jaar	4%	24%	56%	16%	100%(132)
50 jaar e.o.	2%	3%	18%	77%	100%(171)
Totaal	9%	20%	30%	41%	100%(377)

- Bedrijfsovername

De meesten hebben - zoals gebruikelijk in de land- en tuinbouw - het bedrijf overgenomen van ouders of familieleden. Nagenoeg allen hebben nog steeds het bedrijf waarop men destijds

voor zichzelf is begonnen. Sommigen hebben het bedrijf van een vreemde gekocht of gepacht. Opvallend is dat ongeveer een op de vijf geënquêteerden zegt het bedrijf zelf te hebben gesticht.

Het relatief hoge aandeel gestichte bedrijven is slechts ten dele toe te schrijven aan de jonge leeftijd van de bedrijfshoofden. Veel groter was het aantal gestichte bedrijven bij de oudere zelfstandige agrariërs (17% jonger dan 35 jaar en 83% ouder dan 35 jaar). Wel is het zo dat het stichten van bedrijven vrijwel altijd op betrekkelijk jonge leeftijd plaatshad.

Veel gestichte bedrijven van de geënquêteerden met een EUZ-uitkering zijn te vinden in de tuinbouw en betrekkelijk weinig in de melkveehouderij of intensieve veehouderij. Het kan zijn dat men op een van het ouderlijk bedrijf afgesplitst deel met een nieuwe bedrijfstak is gestart, b.v. glasgroente- of glasbloemenbedrijf, boomkwekerij, varkens-, kalver- of pluimveebedrijf. Deze gang van zaken komt nogal eens voor bij jonge bedrijfshoofden. Vaak zijn dergelijke bedrijven bij de start klein van omvang. Al naar gelang de bekwaamheden van de ondernemer, zijn financiële positie e.d. zullen sommige bedrijven na verloop van tijd worden vergroot, terwijl bij andere sprake is van stagnatie. Bedrijven kunnen ook ontstaan door het kopen of pachten van losse percelen grond (losse pacht, deelpacht, zaaiklaar gehuurd land). Een andere mogelijkheid is dat men met een bedrijf is begonnen met vrijwel geen cultuurgrond, waarbij het bedrijf later al dan niet is uitgebreid.

Tabel 3.3 Procentuele verdeling van gestichte bedrijven naar leeftijdscategorie en bedrijfstype

Leeftijd		Bedrijfstype	
Tot 35 jaar	17%	Melkvee	15%
35 - 50 jaar	41%	Intensieve veehouderij	16%
50 jaar of ouder	42%	Overige veehouderij	7%
	100%	Akkerbouw	1%
Totaal	(71)	Glastuinbouw	31%
		Opengrondstuinbouw	27%
		Gemengde bedrijven	3%
		Totaal	100%

Gebleken is dat onder de sinds korte of langere tijd geleden gestichte bedrijven van de geënquêteerden met een EUZ-uitkering zowel kleine en middelgrote als grote bedrijven voorkomen. De situatie verschilt afhankelijk van de leeftijd van de bedrijfshoofden. Bij de jonge zelfstandige agrariërs ligt het zwaartepunt bij de middelgrote bedrijven, bij de groep van 35 tot 50 jaar bij de grote bedrijven en bij de oudere agrariërs bij de kleine be-

drijven. Naar het zich laat inzien verkeren de jonge agrariërs in een opbouwfase, daarentegen de ouderen hetzij in een afbouwfase hetzij in een niet geslaagde uitbouwfase (zie 4.3 Ontwikkeling en toekomstperspectief).

Tabel 3.4 Procentuele verdeling van gestichte bedrijven naar leeftijdscategorie en bedrijfsomvang

Leeftijd	Bedrijfsomvang			Totaal
	tot 90 sbe	90-190	190 sbe e.m.	
Tot 35 jaar	27%	46%	27%	100%
35 - 50 jaar	18%	21%	61%	100%
50 jaar of ouder	41%	38%	21%	100%
Totaal	30%	32%	38%	100%

- Arbeidstijd

Vrijwel alle bedrijfshoofden werkten meer dan veertig uur op het bedrijf. Werkweken van minstens zestig uur zijn onder agrariërs eerder regel dan uitzondering.

De gemiddelde wekelijkse arbeidstijd liet wat de leeftijd van het bedrijfshoofd betreft weinig verschillen zien: zowel jonge als oudere boeren en tuinders maken meestal lange werkweken. Over het algemeen is er weinig verschil naar gemiddelde arbeidstijd per week tussen agrarische ondernemers die enige arbeidskracht op het bedrijf zijn en degenen die worden bijgestaan door één of meer gezinsleden en/of vreemd personeel. De indruk is dat de arbeidstijd van alle EUZ-ontvangers nauwelijks verschilt van die van de geënquêteerden.

De verschillen in wekelijkse arbeidstijd zijn voor een deel toe te schrijven aan het bedrijfstype: een akkerbouwer maakt door het jaar genomen kortere werkweken dan b.v. een melkveehouder of een tuinder. Van meer invloed op de arbeidstijd is de bedrijfsomvang. Naarmate de bedrijven groter zijn, werken de agrariërs meer uren. Dit betekent echter niet dat de bedrijfshoofden op kleine bedrijven weinig werkuren maken. Uit de enquête kwam naar voren dat op bedrijven met minder dan 90 sbe 61% vijftig uur of meer per week werkte tegen 87% op de middelgrote en 90% op de grote bedrijven. Het meer dan zestig uur werken komt vooral voor op de grote bedrijven, namelijk bijna tweemaal zoveel als op de kleine bedrijven.

Tabel 3.5 Procentuele verdeling geënquêteerden naar gemiddelde arbeidstijd per week per bedrijfsgrootteklasse

Bedrijfsomvang	Arbeidstijd per week				Totaal 1)
	tot 40 uur	40-50	50-60	60 uur en meer	
Tot 90 sbe	21%	18%	28%	33%	100%(113)
90 - 190 sbe	6%	7%	28%	59%	100%(104)
190 sbe en meer	5%	5%	28%	62%	100%(133)
Totaal	10%	10%	28%	52%	100%(350)

1) Bedrijfsomvang onbekend: 27

- Oordeel positie zelfstandig ondernemer

Ruim de helft van de geënquêteerden vindt over het algemeen de positie van zelfstandig ondernemer aantrekkelijker dan die van werknemer in loondienst, terwijl dit voor circa een op de zeven niet zoveel verschil uitmaakte. Ruim een vierde geeft de voorkeur aan een positie van werknemer in loondienst.

Verondersteld werd dat het positieve oordeel over de positie van zelfstandig ondernemer te maken zou hebben met persoonsgebonden kenmerken en met de bedrijfssituatie. Er bleken echter weinig verschillen te bestaan tussen jonge en oudere zelfstandige agrariërs, agrarisch opgeleiden en degenen zonder agrarische opleiding, gehuwden en ongehuwden, gezinnen met en zonder kinderen, degenen die kort of die al lang zelfstandig ondernemer waren en korte dan wel lange werkweken maken. Eveneens geringe verschillen kwamen naar voren ten aanzien van de bedrijfssituatie, zoals het bedrijfstype, de bedrijfsomvang, het al dan niet de afgelopen jaren geïnvesteerd hebben, of het niveau van het EUZ-inkomen.

Van invloed op het oordeel over liever ondernemer dan werknemer zijn is vooral de wijze waarop men tegen de toekomst van het bedrijf aankijkt. De meesten die met vertrouwen de toekomst tegemoet zien, vinden de positie van zelfstandig ondernemer aantrekkelijk. Een negatieve houding is nogal eens aanwezig bij boeren en tuinders, die moeilijkheden verwachten en denken binnen enkele jaren te moeten stoppen. Dit laatste is het sterkst het geval indien in de afgelopen jaren sprake was van een inkomensdaling. Of men te zijner tijd inderdaad zal stoppen, is vooralsnog een open vraag (tabel 3.6).

Tabel 3.6 Procentuele verdeling oordeel positie zelfstandig ondernemer en oordeel toekomst bedrijf

Oordeel toekomst bedrijf	Liever ondernemer dan werknemer			Totaal
	ja	maakt niets uit	neen	
Met vertrouwen	76%	18%	6%	100%(84)
Onzeker maar handhaven	53%	28%	19%	100%(220)
Moeilijkheden	41%	45%	14%	100%(73)
Totaal	56%	15%	29%	100%(377)

De voorkeur voor een positie van werknemer boven die van zelfstandige houdt verband met de beoordeling van de inkomenssituatie. Ongunstige ontwikkelingen in de afgelopen jaren zoals daling van het inkomen evenals onvoldoende beschikbaar huishoudgeld liggen ten grondslag aan het negatieve oordeel over de positie van zelfstandig ondernemer. Liever ondernemer dan werknemer tonen zich vooral degenen bij wie het inkomen de afgelopen jaren is gestegen (tabel 3.7).

Tabel 3.7 Procentuele verdeling oordeel positie zelfstandig ondernemer naar inkomensontwikkeling afgelopen jaren

Inkomensontwikkeling afgelopen jaren	Liever ondernemer dan werknemer			Totaal
	ja	maakt niets uit	neen	
Sterk gedaald	42%	15%	43%	100%(92)
Langzaam gedaald	59%	15%	26%	100%(127)
Bleef ongeveer gelijk	58%	13%	29%	100%(122)
Gestegen	72%	20%	8%	100%(36)
Totaal	56%	15%	29%	100%(377)

Een duidelijk verband is eveneens aanwezig met het oordeel over een al dan niet voldoende beschikbaar zijn van huishoudgeld. Het zijn vooral degenen die over onvoldoende huishoudgeld beschikken die zich uitspreken voor een positie van werknemer. Wellicht speelt in dit opzicht op de achtergrond de gedachte mee van het gebruik kunnen maken van sociale voorzieningen. Van betekenis zal ook zijn het liever niet willen aanspreken van eventuele re-

serves of het niet verzeild willen raken in de sfeer van ontsparingen. Van een en ander zal vooral sprake zijn bij behaalde lage inkomens.

Tabel 3.8 Procentuele verdeling oordeel positie zelfstandig ondernemer en mening over beschikbaar huishoudgeld

Mening over beschikbaar huishoudgeld	Liever ondernemer dan werknemer			Totaal
	ja	maakt niets uit	neen	
Voldoende	67%	14%	19%	100%(142)
Met moeite rond te komen	52%	20%	28%	100%(152)
Onvoldoende	45%	7%	48%	100%(83)
Totaal	56%	15%	29%	100%(377)

4. Bedrijfssituatie

4.1 Inleiding

Om een vollediger beeld te krijgen van de EUZ-ontvangers zijn behalve persoonlijke gegevens (hoofdstuk 3) ook enkele kenmerken van het bedrijf verzameld. Dit gebeurde voor een deel via de schriftelijke enquête, maar meer nog door te putten uit CBS-landbouwtellingen. Eerst is ingegaan op het bedrijfstype, de bedrijfsomvang, de eigendom-pachtsituatie en de arbeidsbezetting. Vervolgens is aandacht geschonken aan de ontwikkeling van het bedrijf in de afgelopen jaren en aan te verwachten toekomstige ontwikkelingen.

4.2 Het bedrijf

- Bedrijfstype en bedrijfsomvang

Van de geënquêteerden had bijna twee derde een bedrijf met overwegend veehouderij. Meestal ging het om bedrijven met melk- en kalfkoeien. Daarnaast waren er bedrijven met voornamelijk mestvarkens en fokzeugen of bedrijven met jongvee. De verdeling van de bedrijven van de geënquêteerden naar bedrijfstype kwam over het algemeen overeen met die van alle EUZ-ontvangers, evenals met die van alle bedrijfshoofden met een hoofdberoep in de land- en tuinbouw.

Zoals in hoofdstuk 2 reeds naar voren kwam, was bij alle EUZ-ontvangers sprake van kleine, middelgrote en grote bedrijven. In vergelijking hiermee waren er bij de geënquêteerden naar verhouding iets meer grote en iets minder middelgrote bedrijven voor.

Het verschil in omvang tussen de bedrijven van de geënquêteerden en die van alle EUZ-ontvangers had betrekking op de melkveehouderij en de intensieve veehouderij. Daar stond echter tegenover dat er bij de enquête wat meer middelgrote akkerbouw- en overige veehouderijbedrijven waren. Per saldo was het verschil overigens niet groot.

- Arbeidsbezetting

Behalve het bedrijfshoofd werkte in vrij veel gevallen de echtgenote op het bedrijf mee. Soms was er een meewerkende zoon, of was sprake van een broer of ander familielid van het bedrijfshoofd of zijn vrouw die op het bedrijf meehielp. Op een aantal bedrijven kwam betaalde niet-gezinsarbeid voor, meestal op grote glastuinbouwbedrijven.

De arbeidsbezetting op de bedrijven van de geënquêteerden, de EUZ-ontvangers en alle bedrijfshoofden met een hoofdberoep in de land- en tuinbouw vertoonde dooreengenomen weinig verschillen.

Tabel 4.1 Arbeidsbezetting op bedrijven van geënquêteerden, EUZ-ontvangers en alle boeren en tuinders met hoofdberoep

Arbeidsbezetting	Geën-quêteer-den	EUZ-ont-vangers	Alle boeren en tuinders
Bedrijfshoofd	42%	44%	40%
Bedrijfshoofd + gezinsleden	45%	44%	42%
Bedrijfshoofd + niet-gezinsleden	6%	5%	7%
Bedrijfshoofd + gezins-leden + niet-gezinsleden	7%	7%	11%
Totaal	100%	100%	100%

- Eigendom en pacht

Bijna 60% van de geënquêteerden had alle of nagenoeg alle grond in eigendom, terwijl circa 20% alle of nagenoeg alle grond pachtte. Een op de vijf bedrijven waren deels pacht- en deels eigendomsbedrijven. Deze verdeling komt vrijwel overeen met die van alle EUZ-ontvangers, evenals met die van alle bedrijfshoofden met een hoofdberoep in de land- en tuinbouw.

Tabel 4.2 Eigendom/pacht van bedrijven van geënquêteerden, EUZ-ontvangers en alle boeren en tuinders met hoofdberoep

Eigendom en pacht	Geën-quêteer-den	EUZ-ont-vangers	Alle boeren en tuinders
100% eigendom	47%	43%	47%
75% - 100%	12%	13%	12%
50% - 75%	11%	13%	13%
25% - 50%	9%	10%	8%
tot 25%	8%	7%	7%
100% pacht	13%	14%	13%
Totaal	100%	100%	100%

Veel eigendomsbedrijven kwamen voor in de intensieve veehouderij en glastuinbouw. Relatief veel pachtbedrijven trof men aan in de melkveehouderij, akkerbouw en opengrondstuinbouw. Naar bedrijfsomvang waren de verschillen - behalve bij de middelgrote bedrijven met relatief veel pacht - over het algemeen niet groot.

Tabel 4.3 Procentuele verdeling van bedrijven naar eigendom/pacht per bedrijfstype en bedrijfsomvangsklasse

Bedrijfstype/bedrijfsomvang 1)	75% en meer eigendom	25-75% eigendom	Tot 25% eigendom	Totaal
Melkvee	53%	23%	24%	100%(133)
Intensieve veehouderij	76%	9%	15%	100%(37)
Overige veehouderij	52%	30%	18%	100%(28)
Akkerbouw	48%	22%	30%	100%(28)
Glastuinbouw	85%	10%	5%	100%(67)
Opengrondstuinbouw	39%	22%	39%	100%(43)
Gemengde bedrijven	57%	29%	14%	100%(14)
Totaal	59%	20%	21%	100%(350)
Tot 90 sbe	66%	18%	16%	100%(113)
90 - 190	49%	21%	30%	100%(104)
190 sbe en meer	62%	20%	18%	100%(133)

1) Bedrijfstype en bedrijfsomvang onbekend: 27.

4.3 Ontwikkeling en toekomstperspectief

- Ontwikkeling afgelopen jaren

Om een indruk te krijgen van de achtergrond van de EUZ-aanvraag en het lage inkomen is de ontwikkeling van de bedrijven nagegaan gedurende een periode van vijf jaar voorafgaand aan de EUZ-1982.

Tussen 1977 en 1982 is bij bijna een derde van de geënquêteerden het bedrijf in omvang nagenoeg gelijk gebleven. Ongeveer de helft heeft het bedrijf in deze periode in omvang vergroot en een vierde verkleind. Een en ander betekent dat er in 1982 sprake was van meer grote en minder middelgrote en kleine bedrijven dan vijf jaar daarvoor. Ten opzichte van alle EUZ-ontvangers zijn er bij de geënquêteerden wat meer bedrijven vergroot.

Tabel 4.4 Ontwikkeling bedrijfsomvang 1977-1982 bij geënquêteerden en EUZ-ontvangers

Ontwikkeling bedrijfsomvang	Geënquêteerden	EUZ-ontvangers
Verkleind	23%	23%
Ongeveer gelijk gebleven	30%	35%
Vergroot	47%	42%
Totaal	100%	100%

Gebleken is dat naar verhouding vooral jonge boeren en tuinders hun bedrijf - soms zelfs in aanzienlijke mate - hebben vergroot. In 1977 lag het zwaartepunt van de betreffende bedrijven beneden 90 sbe, terwijl dit vijf jaar later boven 190 sbe lag. Het merendeel van hen was echter al geruime tijd, namelijk 5 jaar of langer, zelfstandig bedrijfshoofd. Ook bij de groep van 35 tot 50 jaar zijn, hoewel minder sterk, veel bedrijven in omvang vergroot. Bij agrariërs van 50 jaar of ouder was zowel sprake van vergroting als van verkleining: niet alleen het aantal bedrijven beneden 90 sbe maar ook boven 190 sbe nam toe.

Tabel 4.5 Verdeling in 1977 en 1982 van bedrijven van geënquêteerden naar omvang per leeftijdsklasse in 1982

Leeftijd bedrijfshoofd in 1982	1977			Totaal	1982		
	tot 90 sbe	90-190 sbe	190 e.m.		tot 90 sbe	90-190 sbe	190 e.m.
Tot 35 jaar	46%	28%	26%	100%	26%	26%	48%
35 - 50 jaar	31%	37%	32%	100%	21%	32%	47%
50 jaar en ouder	44%	44%	12%	100%	52%	26%	22%
Totaal	41%	37%	22%	100%	32%	30%	38%

Het gevolg van genoemde ontwikkelingen was, dat er in 1982 bij de geënquêteerden minder kleine en middelgrote en meer grote bedrijven waren dan in 1977. Vergroot zijn vrij veel bedrijven waar men in de afgelopen jaren een of meer keer voor een flink bedrag geïnvesteerd heeft. Dit had meestal betrekking op de middelgrote en grote bedrijven. Vergroot zijn over het algemeen eveneens de bedrijven van bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder met een potentiële opvolger. Een deel van de bedrijven zonder opvolger is daarentegen verkleind. Dit heeft mede te maken met het

op oudere leeftijd meestal extensiever gaan werken. Van invloed kan ook zijn een eventuele verslechtering van de lichamelijke gesteldheid van de boeren en tuinders, waarbij men noodgedwongen het bedrijf op kleinere schaal voortzet. Indien een uitkering wordt ontvangen in het kader van de Algemene Arbeidsongeschiktheidswet is de mogelijkheid aanwezig het bedrijf op een aangepaste wijze verkleind voort te zetten.

De land- en tuinbouwbedrijven worden al een groot aantal jaren gekenmerkt door een min of meer gestage groei van o.m. het produktievolume. Van een sterke toename van de produktie was sprake in de intensieve veehouderij, terwijl de akkerbouw slechts een geringe groei kende. De veehouderij nam in dit opzicht een middenpositie in (Landbouw-Economisch Bericht 1984). Van een produktietoename was eveneens sprake in de tuinbouw, vooral in de glastuinbouw.

De ontwikkeling naar meer grote en minder middelgrote en kleine bedrijven kwam voor bij nagenoeg alle bedrijfstypen. Vooral het aantal grote melkvee-, intensieve veehouderij- en glastuinbouwbedrijven nam toe. In de melkveehouderij heeft een deel van de middelgrote bedrijven zich ontwikkeld tot een groot bedrijf met een ligboxenstal. In de glastuinbouw zijn veelal de kleine bedrijven sterk gegroeid, terwijl het in de intensieve veehouderij zowel om een aantal kleine als middelgrote bedrijven ging. Voor een deel houdt deze gang van zaken verband met de leeftijd van de bedrijfshoofden met een accent bij de jongere, eventueel in combinatie met b.v. de aanwezigheid van een potentiële opvolger bij bedrijfshoofden van 50 jaar of ouder.

Tabel 4.6 Verdeling in 1977 en 1982 van bedrijven van geënquêteerden naar omvang per bedrijfstype

Bedrijfstype	1977			Totaal	1982		
	tot 90 sbe	90-190 sbe	190 e.m.		tot 90 sbe	90-190 sbe	190 e.m.
Melkvee	35%	53%	12%	100%	36%	30%	34%
Intens.veehouderij	54%	30%	16%	100%	46%	24%	30%
Overige veehouderij	50%	46%	4%	100%	46%	46%	8%
Akkerbouw	32%	54%	14%	100%	47%	39%	14%
Glastuinbouw	16%	21%	63%	100%	3%	16%	81%
Opengrondstuinb.	42%	30%	28%	100%	30%	35%	35%
Gemengde bedrijven	57%	36%	7%	100%	50%	36%	14%
Totaal	41%	37%	22%	100%	32%	30%	38%

- Opvolging

Een aanwijzing voor de wens tot het voortbestaan van een bedrijf is de aanwezigheid van een potentiële opvolger. Het laatst beschikbare cijfer omtrent de opvolging is de situatie in 1980 toen hierover in de landbouwtelling enkele vragen zijn opgenomen. Toegepast op de geënquêteerden bleek, dat op 30% van de hoofdberoepsbedrijven met een bedrijfshoofd van 50 jaar of ouder een potentiële opvolger beschikbaar was. Bij alle EUZ-ontvangers was dat 31%.

Of een land- of tuinbouwbedrijf wordt overgenomen en voortgezet, hangt vooral af van de financiële situatie. Ook de omvang van het bedrijf speelt een belangrijke rol. Van betekenis is eveneens de verwachting die men ten aanzien van de toekomst van het bedrijf heeft.

Wat de omvang van het bedrijf betreft, is gebleken dat op bedrijven kleiner dan 90 sbe van de geënquêteerden en EUZ-ontvangers 6 à 7% een potentiële opvolger aanwezig was tegenover circa 30% bij bedrijven tussen 90 en 190 sbe. Van de grote bedrijven had bijna drie vierde een potentiële opvolger. De situatie bij alle bedrijfshoofden met een hoofdberoep in de land- en tuinbouw liet bij de kleine en middelgrote bedrijven enigszins hogere opvolgingspercentages zien dan bij de EUZ-ontvangers. Bij de grote bedrijven was er nauwelijks verschil.

Tabel 4.7 Percentage opvolgers op hoofdberoepsbedrijven met bedrijfshoofd van 50 jaar of ouder naar bedrijfsomvang

Bedrijfsomvang	Geënquêteerden	EUZ-ontvangers	Alle boeren en tuinders
Tot 90 sbe	6%	7%	15%
90 - 190	30%	32%	38%
190 sbe en meer	73%	72%	69%
Totaal	30%	31%	36%

Wat betekenen deze cijfers nu? Diverse onderzoekingen (Spierings en Wolsink, 1984) hebben aangetoond, dat vooral veel grote en slechts weinig kleine bedrijven worden overgenomen. Dit geldt ook voor de bedrijven van de EUZ-ontvangers, hoewel hun inkomen beneden het EUZ-inkomensniveau lag. De kans dat het bij de kleine bedrijven om een blijvend laag inkomen gaat, wordt tamelijk groot geacht. Dit te meer daar op veel van deze bedrijven geen opvolger beschikbaar was. Vermoedelijk bestaat er bij boeren- en tuinderszoons weinig animo om een bedrijf van kleine omvang over te nemen, zeker als er weinig mogelijkheden tot be-

drijfsvergroting aanwezig zijn, d.w.z. als er de afgelopen jaren weinig of geen investeringen zijn verricht en de toekomstmogelijkheden voor het bedrijf laag worden ingeschat.

- Toekomstperspectief

Bij de enquête is gevraagd hoe men tegen de toekomst van het bedrijf aankeek. Gebleken is dat ruim een vijfde de toekomst met vertrouwen tegemoet zag. Op de grote bedrijven waren dat er naar verhouding meer dan op de kleine bedrijven. De eerder geconstateerde tendens van bedrijfsvergroting was hierop nauwelijks van invloed.

Een groot deel - bijna zestig procent - dacht zich wel te kunnen handhaven, hoewel men de toekomst van het bedrijf als onzeker bestempelde. Het sterkst kwam deze verwachting tot uiting bij de middelgrote bedrijven. Verder is naar voren gekomen dat een op de vijf geënquêteerden weinig of geen toekomst voor het bedrijf zag en er rekening mee hield binnen enkele jaren te moeten stoppen. Deze opvatting werd vooral geuit door degenen met een klein bedrijf, waar in veel gevallen geen opvolger aanwezig was.

Tabel 4.8 Procentuele verdeling oordeel toekomst naar bedrijfsomvang

Bedrijfsomvang	Oordeel toekomst bedrijf			Totaal
	met vertrouwen	onzeker	moeilijkheden	
Tot 90 sbe	15%	47%	38%	100%(113)
90 - 190	20%	67%	13%	100%(104)
190 sbe en meer	28%	64%	8%	100%(133)
	22%	58%	20%	100%(350)

Relatief meer jonge dan oudere zelfstandige agrariërs zagen de toekomst van hun bedrijf met vertrouwen tegemoet. Bij de jonge bedrijfshoofden deed de bedrijfsomvang er nauwelijks toe. Een deel van hen heeft in de afgelopen jaren kans gezien het bedrijf te vergroten.

Bij de oudere bedrijfshoofden waren het meestal degenen met een groot bedrijf die de toekomst positief beoordelen. Min of meer ongeacht de leeftijd verkeerde een aanzienlijk aantal in onzekerheid over de toekomst van hun bedrijf. Dit kwam verhoudingsgewijs meer voor bij de middelgrote en grote bedrijven dan bij de kleine bedrijven.

Weinig of geen toekomstmogelijkheden werden aanwezig geacht door oudere boeren en tuinders met een klein bedrijf.

Tabel 4.9 Procentuele verdeling oordeel toekomst bedrijf naar leeftijdsklasse

Leeftijd	Oordeel toekomst bedrijf			Totaal
	met vertrouwen	onzeker	moeilijkheden	
Tot 35 jaar	30%	62%	8%	100%(74)
35 - 50	28%	66%	6%	100%(132)
50 jaar en ouder	14%	52%	34%	100%(171)
	22%	58%	20%	100%(377)

Een samenhang is er - zoals te verwachten is - met de investeringsbereidheid: degenen die de toekomst van het bedrijf met vertrouwen tegemoet zien, hebben vaker een flink bedrag geïnvesteerd dan de anderen. Daar staat tegenover dat een deel van de zelfstandige agrariërs, die verwachten er binnen afzienbare tijd mee te moeten stoppen, eveneens meermalen - noodgedwongen(?) - heeft geïnvesteerd. In het laatste geval betrof het bijna uitsluitend boeren en tuinders met een bedrijf met minder dan 190 sbe.

Tabel 4.10 Procentuele verdeling aantal grote investeringen naar oordeel toekomst bedrijf

Oordeel toekomst bedrijf	f 10.000 of meer geïnvesteerd laatste 5 jaar			Totaal
	nul keer	een keer	twee keer of meer	
Met vertrouwen	20%	13%	67%	100%(84)
Onzeker, maar handhaven	21%	19%	60%	100%(220)
Moeilijkheden	56%	19%	25%	100%(73)
Totaal	27%	18%	55%	100%(377)

5. Inkomenssituatie

5.1 Inleiding

Zoals vermeld heeft de regeling Eenmalige Uitkering Zelfstandigen betrekking op zelfstandigen, die in 1982 over niet meer dan een minimuminkomen beschikten. De daarvoor gehanteerde bedragen varieerden enigszins, wat afhing van de burgerlijke staat en de fiscale tariefgroep.

Om een indruk te krijgen in de aard en de achtergrond van de inkomensproblemen en het doorwerken daarvan in de leefsituatie van de betrokkenen zijn in de enquête enkele vragen gesteld. Hierbij gaat het om de inkomensontwikkeling in de afgelopen jaren en eventuele andere dan bedrijfsinkomsten. Verder is ingegaan op de bestedingswijze van het inkomen.

5.2 Ontwikkelingen in de afgelopen jaren

- Inkomensfluctuaties

Bij ruim de helft van de bedrijven van de geënquêteerden is het inkomen uit het bedrijf in de vijf jaar voorafgaand aan het uitkeringsjaar 1982 sterk op en neer gegaan. Deze situatie verschilde naar bedrijfsomvang en bedrijfstype. Sterke inkomensfluctuaties kwamen meer voor bij de grote dan bij de middelgrote en kleine bedrijven (resp. 70%, 52% en 48%). Naar bedrijfstype betrof het vooral de intensieve veehouderij, de akkerbouw, de glastuinbouw en opengrondstuinbouw (resp. 65%, 64%, 70% en 74%). Op zich zijn de inkomenswisselingen bij land- en tuinbouwbedrijven niet uitzonderlijk te noemen. Een rol spelen o.m. weersinvloeden, de prijs voor de afgeleverde produkten en het opbrengstniveau.

Een zorgelijk beeld komt naar voren als men de ontwikkeling van het inkomen over een wat langere periode beziet. Bijna 60% van de geënquêteerden gaf aan, dat het inkomen uit het bedrijf in de afgelopen vijf jaar is gedaald. Volgens een kwart was zelfs sprake van een sterke daling, die vooral gemeld is door degenen met een wisselend inkomen.

Tabel 5.1 Procentuele verdeling mening inkomensontwikkeling naar inkomensfluctuaties

Inkomensfluctuaties laatste vijf jaar	Inkomensontwikkeling laatste vijf jaar				Totaal
	sterk gedaald	langzaam gedaald	bleef ongeveer gelijk	gestegen	
Ja	36%	33%	22%	9%	100%(214)
Neen	10%	34%	46%	10%	100%(163)
Totaal	24%	34%	32%	10%	100%(377)

De mening over de inkomensontwikkeling houdt nauw verband met de hoogte van het EUZ-inkomen. Vooral boeren en tuinders met een negatief of zeer laag EUZ-inkomen hebben te maken gekregen met een sterke of langzame daling van het inkomen. Van een gelijk gebleven of gestegen inkomen was vooral sprake bij degenen met een EUZ-inkomen boven f 20.000,- maar lager dan het voor de regeling geldende minimumniveau. Opgemerkt wordt dat de verdeling van het EUZ-inkomen bij de geënquêteerden grotendeels overeenkomst met die bij alle EUZ-ontvangers (zie tabel 2.8).

Tabel 5.2 Procentuele verdeling mening inkomensontwikkeling naar EUZ-inkomensklasse

EUZ-inkomen	Inkomensontwikkeling laatste vijf jaar				Totaal
	sterk gedaald	langzaam gedaald	bleef ongeveer gelijk	gestegen	
Negatief	47%	26%	22%	5%	100%(73)
Positief:					
tot f 10.000	30%	40%	26%	4%	100%(68)
f 10.000 - f 20.000	16%	40%	33%	11%	100%(99)
f 20.000 en meer	16%	31%	40%	13%	100%(137)
Totaal	24%	34%	32%	10%	100%(377)

De sterke inkomensdaling hield verband met het bedrijfstype en de bedrijfsomvang. Deze sterke daling heeft zich vooral voorgedaan in de intensieve veehouderij, akkerbouw, glastuinbouw en bij de gemengde bedrijven. Naar bedrijfsomvang waren het vooral de grote bedrijven boven 190 sbe. Wat meer anderen, namelijk een derde, maakten - min of meer ongeacht het bedrijfstype en de bedrijfsomvang - melding van een langzame daling. Bij een groot aantal bleef het inkomen uit het bedrijf de afgelopen jaren ongeveer gelijk. Voor sommigen ging dit gepaard met een sterk wisselend inkomen. Een op de tien geënquêteerden zei kans te hebben gezien het inkomen te doen stijgen.

Tabel 5.3 Procentuele verdeling van bedrijven naar mening inkomensontwikkeling per bedrijfstype en bedrijfsomvang

Bedrijfstype/ bedrijfsomvang	Inkomensontwikkeling laatste vijf jaar				Totaal
	sterk gedaald	langzaam gedaald	bleef ongeveer gelijk	gestegen	
Melkvee	18%	34%	36%	12%	100% (133)
Intensieve veeh.	32%	27%	35%	6%	100% (37)
Overige veehouderij	25%	36%	36%	3%	100% (28)
Akkerbouw	39%	39%	22%	-	100% (28)
Glastuinbouw	33%	34%	24%	9%	100% (67)
Opengrondstuinbouw	14%	32%	35%	19%	100% (43)
Gemengde bedrijven	36%	28%	36%	-	100% (14)
Totaal	24%	34%	32%	10%	100% (350)
Tot 90 sbe	19%	41%	35%	5%	100% (113)
90 - 190	24%	39%	35%	12%	100% (104)
190 sbe en meer	31%	30%	28%	11%	100% (133)

Niet alleen naar bedrijfstype en bedrijfsomvang maar ook wat de leeftijd van de bedrijfshoofden betreft is er een verband met de mening over de inkomensontwikkeling. Vooral jonge boeren en tuinders gaven aan de afgelopen vijf jaar een dalende inkomensontwikkeling te hebben gekend, terwijl bij de andere zelfstandige agrariërs meer sprake was van een ongeveer gelijk gebleven of zelfs gestegen inkomen (tabel 5.4).

Tabel 5.4 Procentuele verdeling mening inkomensontwikkeling per leeftijdsklasse

Leeftijd	Inkomensontwikkeling laatste vijf jaar				Totaal
	sterk gedaald	langzaam gedaald	bleef ongeveer gelijk	gestegen	
Tot 35 jaar	28%	39%	26%	7%	100% (74)
35 - 50	22%	32%	37%	9%	100% (132)
50 jaar en ouder	19%	23%	39%	19%	100% (171)
Totaal	24%	34%	32%	10%	100% (377)

Het over het algemeen positiever oordeel over de inkomensontwikkeling in de afgelopen jaren bij de oudere dan bij de jongere zelfstandige agrariërs heeft te maken met de hoogte van het EUZ-inkomen. Bij de oudere agrariërs had een flink deel een EUZ-inkomen tussen f 20.000,- en het voor de regeling geldende minimumniveau. Bij de jonge agrariërs daarentegen lag het zwaartepunt bij de lage positieve en voor een deel zelfs negatieve EUZ-inkomens. Een en ander is te verklaren uit het feit dat oudere agrariërs in mindere mate dan jongere in de afgelopen jaren in het bedrijf geïnvesteerd hebben, waardoor men met minder financiële verplichtingen te maken heeft.

Tabel 5.5 Procentuele verdeling EUZ-inkomen per leeftijdsklasse

Leeftijd	Negatief EUZ-inkomen	Positief EUZ-inkomen			Totaal
		tot f 10.000	f 10.000 f 20.000	f 20.000 en meer	
Tot 35 jaar	30%	16%	27%	27%	100%(74)
35 - 50	26%	17%	22%	35%	100%(132)
50 jaar en ouder	10%	20%	29%	41%	100%(171)
Totaal	19%	18%	27%	36%	100%(377)

- Investeringen

Naast factoren als weersinvloeden, de prijs voor de afgeleverde produkten en het opbrengstniveau zal ook het investeren

evenals de hoogte van het geïnvesteerd bedrag van invloed zijn geweest op de ontwikkeling van het inkomen. De investeringen vertonen een grote mate van variatie en kunnen betrekking hebben op de bedrijfsuitrusting, technische hulpmiddelen, intensivering, bedrijfsuitbreiding, grondaankoop, verbetering van de produktieomstandigheden, e.d.

Ruim de helft van de geënquêteerden heeft in de afgelopen vijf jaar meer dan f 10.000,- geïnvesteerd, namelijk sommigen een keer en wat meer anderen vier keer of meer. Een op de vier heeft in deze periode echter niet zo'n bedrag geïnvesteerd.

Het al dan niet geïnvesteerd hebben evenals het aantal keren dat men investeerde verschilde naar:

- leeftijd van het bedrijfshoofd: jonge agrariërs vaker dan de oudere;
- bedrijfsomvang: agrariërs met een middelgroot en groot bedrijf vaker dan die met een klein bedrijf;
- bedrijfstype: melkveehouders, varkenshouders en glastuinders vaker dan de anderen;
- opvolgingssituatie: agrariërs met een potentiële opvolger vaker dan die zonder opvolger.

Geïnvesteerd hebben zowel degenen die de toekomst met vertrouwen tegemoet zien als degenen die de toekomst van hun bedrijf als onzeker beoordelen maar denken zich wel te kunnen handhaven (circa 65% twee keer of meer geïnvesteerd). Betrekkelijk weinig boeren en tuinders die moeilijkheden verwachtten, hebben geïnvesteerd (25% twee keer of meer (zie tabel 4.10).

Het verrichten van investeringen is in de agrarische sector een vrij normaal verschijnsel, wat b.v. tot uiting komt in een vergroting van het bedrijf (zie 4.3 Ontwikkeling en perspectief). Niet of nauwelijks investeren betekent veelal een achterop raken in de inkomensontwikkeling. Dit geldt vooral voor kleine en ook wel voor middelgrote bedrijven. Bij grote bedrijven kan het investeren van grote bedragen leiden tot een korte of langdurige neerwaartse druk op het inkomen.

Het aantal keren dat men investeerde - en wellicht ook de hoogte van de bedragen - is over het algemeen niet klein. Dit tegen de achtergrond dat allen een inkomen hebben beneden het EUZ-minimumniveau - voorwaarde van de regeling - waarbij het inkomen in de afgelopen jaren nogal eens is gedaald.

Tabel 5.6 Procentuele verdeling aantal grote investeringen naar mening inkomensontwikkeling

Inkomensontwikkeling laatste vijf jaar	Laatste vijf jaar f 10.000,- of meer geïnvesteerd			Totaal
	nul keer	een keer	twee keer of meer	
Sterk gedaald	21%	16%	63%	100%(92)
Langzaam gedaald	34%	24%	42%	100%(127)
Bleef ongeveer gelijk	30%	16%	54%	100%(122)
Gestegen	11%	8%	81%	100%(36)
Totaal	27%	18%	55%	100%(377)

5.3 Besteedbaar inkomen

- Huishoudgeld

Tegen de achtergrond van de inkomensontwikkeling in de afgelopen jaren evenals de hoogte van inkomen - in alle gevallen beneden het minimumniveau van de EUZ-regeling - is het niet verwonderlijk dat bijna twee derde van de geënquêteerden vond, dat er de afgelopen paar jaar onvoldoende huishoudgeld beschikbaar was. Deze situatie kwam doorgaans voor bij zelfstandige agrariërs bij wie het inkomen in deze periode is gedaald of ongeveer gelijk is gebleven.

De eenmalige uitkering is bestemd voor huishoudens, die over niet meer dan het minimuminkomen beschikken. Uit een onderzoek naar inkomenswaardering (Van der Stadt, 1981) bleek, dat weinig werknemers en uitkeringstrekkenden een dergelijk inkomen als voldoende bestempelen. Het onderzoek onder zelfstandige agrariërs met een EUZ-uitkering laat echter zien, dat ruim een derde vindt voldoende huishoudgeld te hebben. Dit gold vooral voor agrariërs met een ongeveer gelijk gebleven of gestegen inkomen in de afgelopen jaren (tabel 5.7).

Problematisch is de situatie indien het beschikbare huishoudgeld nauwelijks toereikend wordt geacht indien ook de toekomst van het bedrijf als onzeker is bestempeld of als men moeilijkheden verwacht. Een aantal toegewezenen was echter van mening dat er desondanks voldoende huishoudgeld was. Dit heeft te maken met de burgerlijke staat en de gezinssituatie: ongehuwden, geen thuiswonende kinderen zonder eigen inkomen, oudere boeren en tuinders (tabel 5.8).

Tabel 5.7 Procentuele verdeling mening beschikbaar huishoudgeld naar mening inkomensontwikkeling

Inkomensontwikkeling laatste vijf jaar	Mening beschikbaar huishoudgeld			Totaal
	voldoende	moeilijk rond te komen	onvoldoende	
Sterk gedaald	20%	34%	46%	100%(92)
Langzaam gedaald	33%	50%	17%	100%(127)
Bleef ongeveer gelijk	50%	32%	18%	100%(122)
Gestegen	58%	28%	14%	100%(36)
Totaal	38%	40%	22%	100%(377)

Tabel 5.8 Procentuele verdeling mening beschikbaar huishoudgeld naar oordeel toekomst bedrijf

Oordeel toekomst bedrijf	Mening beschikbaar huishoudgeld			Totaal
	voldoende	moeilijk rond te komen	onvoldoende	
Met vertrouwen	55%	31%	14%	100%(84)
Onzeker	36%	44%	20%	100%(220)
Moeilijkheden	23%	41%	36%	100%(73)
Totaal	38%	40%	22%	100%(377)

De uiteenlopende mening over het beschikbare huishoudgeld was overigens niet duidelijk toe te schrijven aan de leeftijd van het bedrijfshoofd of de bedrijfsomvang. Een uitzondering hierop vormden de boeren en tuinders van 50 jaar en ouder met een middelgroot bedrijf - 90 sbe tot 190 sbe - van wie bijna zestig procent meende moeilijk met het huishoudgeld rond te kunnen komen. Dit gold in vrijwel gelijke mate voor agrariërs jonger dan 35 jaar met een bedrijf kleiner dan 90 sbe. Verder bleek dat van de categorie van 35 jaar tot 50 jaar met een klein bedrijf een aanzienlijk aantal - ruim veertig procent - vond onvoldoende huishoudgeld te hebben (tabel 5.9).

Tabel 5.9 Procentuele verdeling mening beschikbaar huishoudgeld naar leeftijd bedrijfshoofd en bedrijfsomvangsklasse

Leeftijd bedrijfshoofd/bedrijfsomvang	Beschikbaar huishoudgeld			Totaal
	voldoende	moeilijk rond te komen	onvoldoende	
Tot 35 jaar	39%	37%	24%	100%(74)
35 - 50 jaar	41%	34%	25%	100%(132)
50 jaar en ouder	34%	48%	18%	100%(171)
Totaal	38%	40%	22%	100%
Tot 90 sbe	36%	39%	25%	100%(113)
90 - 190	37%	46%	17%	100%(104)
190 sbe en meer	41%	38%	21%	100%(133)

In combinatie met de gezinssituatie valt te denken aan een bij sommigen aanwezige sobere leefwijze, die min of meer is aangepast aan het rechtstreekse patroon - dagelijks, wekelijks of maandelijks - van inkomsten uit het bedrijf. Het behaalde EUZ-inkomen - vaststelling achteraf, aftrekposten, e.d. - speelt in dit opzicht een minder belangrijke rol. Gebleken is namelijk dat ook bij degenen met een laag inkomen een aantal van mening is over voldoende huishoudgeld te beschikken, namelijk circa 30% met een inkomen beneden f 10.000,- tegen circa 40% met een inkomen dat hoger ligt maar in ieder geval lager is dan het minimuminkomen. Overigens was het wel zo dat vooral die geënquêteerden vonden onvoldoende huishoudgeld te hebben die een laag inkomen hadden (ruim 30% minder dan f 10.000,- tegen ruim 15% met meer dan f 10.000,-).

Tabel 5.10 Procentuele verdeling mening beschikbaar huishoudgeld naar EUZ-inkomen

EUZ-inkomen	Mening beschikbaar huishoudgeld			Totaal
	voldoende	moeilijk rond te komen	onvoldoende	
Negatief	33%	34%	33%	100%(73)
Positief:				
tot f 10.000	26%	43%	31%	100%(68)
f 10.000 - f 20.000	42%	41%	17%	100%(99)
f 20.000 en meer	42%	42%	16%	100%(137)
Totaal	38%	40%	22%	100%(377)

- Thuiswonende kinderen

Bijna zes van de tien geënquêteerden hadden een of meer thuiswonende kinderen, die niet over eigen inkomsten beschikten. Meestal waren het nog schoolgaande kinderen.

Gerelateerd aan het niveau van het EUZ-inkomen, het al dan niet in voldoende mate beschikbaar zijn van het huishoudgeld en de ontwikkeling van het bedrijfsinkomen in de afgelopen jaren bleek echter geen sprake te zijn van specifieke situaties. Zowel bij huishoudens zonder als met een of meer thuiswonende kinderen was sprake van negatieve en positieve EUZ-inkomens, van voldoende en onvoldoende beschikbaar huishoudgeld, van een pessimitische en optimistische kijk op de toekomst van het bedrijf.

- Verzekering tegen wegvallen inkomsten

Ruim de helft van de geënquêteerde agrariërs is niet verzekerd tegen het wegvallen van inkomsten bij ziekte of ongeval. Hoewel het kan zijn dat de inkomenssituatie nauwelijks ruimte laat voor het treffen van voorzieningen bij calamiteiten bleek er geen verband met de hoogte van het EUZ-inkomen te zijn. Dit is des te meer een probleem als er ook nog onvoldoende geld beschikbaar is voor het huishouden. Wellicht vertrouwt men er op bij ziekte of ongeval voor vervanging of aanvulling te kunnen terugvallen op hulp binnen gezinsverband (echtgenote, kinderen) of op anderen (familieleden, kennissen, bedrijfsverzorger). Wanneer er uitsluitend schoolgaande kinderen zijn, komt men in moeilijker omstandigheden te verkeren, zeker wanneer het bedrijfshoofd langdurig uitvalt in een tijd van b.v. grote drukte.

Tabel 5.11 Procentuele verdeling verzekerd tegen inkomstenderving naar mening beschikbaar huishoudgeld

Beschikbaar huishoudgeld	Verzekerd tegen inkomstenderving		Totaal
	ja	neen	
Voldoende	46%	54%	100%(142)
Moelijk rond te komen	53%	47%	100%(152)
Onvoldoende	45%	55%	100%(83)
Totaal	48%	52%	100%(377)

Vergelijking met de leeftijd van de bedrijfshoofden toont aan, dat meer jongere dan oudere agrariërs verzekerd zijn tegen het wegvallen van inkomsten. Van de boeren en tuinders van 50 jaar en ouder is twee derde niet verzekerd.

- Uitkeringen

Een op de acht geënquêteerden of diens echtgenote ontving in 1982 naast de EUZ-uitkering nog een andere uitkering van overheidswege. Meestal was dit een uitkering wegens een min of meer ernstige mate van arbeidsongeschiktheid (11%) en soms (2%) een andere uitkering, b.v. Rijksgroepsregeling Zelfstandigen. Vooral een AAW-uitkering biedt - afhankelijk van het uitkeringspercentage - mogelijkheden om het bedrijf op een aangepaste wijze voort te zetten zonder al te zeer aan inkomen te hoeven inboeten. Veelal zal geen grote druk aanwezig zijn het bedrijf te moeten beëindigen.

Een uitkering ontvingen vooral de oudere agrariërs. Van alle geënquêteerden van 50 jaar of ouder had 15% een AAW-uitkering tegen 5% van degenen die jonger dan 35 jaar waren.

Tabel 5.12 AAW-uitkering per leeftijdsklasse

Leeftijd	AAW-uitkering	In % van alle geënquêteerden
Tot 35 jaar	9%	5
35 - 50	29%	9
50 jaar en ouder	62%	15
Totaal	100%	11

6. EUZ-regeling: voorlichting en afhandeling

6.1 Inleiding

Een van de doeleinden van het onderzoek was na te gaan hoe de EUZ-regeling bij de betrokkenen terechtkwam. Met het oog hierop is ingegaan op de voorlichting over deze regeling, die op verschillende manieren in de publiciteit is gebracht.

Gebleken is dat negen van de tien aanvragen zijn toegewezen (zie 2. Gebruik EUZ-regeling 1982). Om inzicht te krijgen in de houding tegenover het aanvragen van een EUZ-uitkering zijn in de enquête hierover enkele vragen opgenomen. Daarnaast is nagegaan wie de aanvraag heeft ingediend, de eventuele kosten voor het invullen, de invulbaarheid van de aanvraag en het oordeel over de afhandeling van de aanvraag. Hoewel het bedrag van de uitkering niet groot was - maximaal 450 gulden - is geprobeerd een indruk van de bestedingswijze te krijgen. Tenslotte zijn enkele vragen gesteld over het mogelijkerwijs indienen van een aanvraag van een eenmalige uitkering over het jaar 1983.

6.2 Voorlichting over de EUZ-regeling

- Folder ontvangen

Nadat de EUZ-regeling van kracht is geworden, heeft de STULM aan alle krachtens de Landbouwwet geregistreerde grondgebruikers een folder gestuurd met informatie over de EUZ-regeling. Bijgevoegd was een antwoordkaart, waarbij om toezending van een aanvraagformulier met uitgebreide toelichting kon worden verzocht. Van de geënquêteerden heeft - ongeacht de leeftijd - twee derde te kennen gegeven persoonlijk de folder te hebben ontvangen, een op de zes zei van niet en eveneens een op de zes wist het niet meer. Wellicht speelde bij de laatste twee categorieën, dat alle "officiële" poststukken (het betrof een z.g. Dienst-enveloppe) zonder meer voor behandeling bij de boekhouder of accountant belanden.

- Bekendheid met de EUZ-regeling

Van de geënquêteerden heeft ruim de helft één bron genoemd, op grond waarvan men wist dat er een EUZ-regeling was. Vrij vaak noemde men de boekhouder of accountant, in wat mindere mate de folder, een advertentie in de krant of vakblad, of een artikel over de EUZ-regeling. De anderen noemden twee of meer informatie-

bronnen, namelijk 24% twee, 13% drie en 10% vier of meer. Naast de eerder vermelde bronnen zijn ook de radio en televisie - hoewel niet gebruikt - als bron genoemd. Weinig aan bod kwamen de sociaal-economische voorlichter en andere persoonlijke contacten. Het bekend maken van de regeling via een affiche scoorde in het geheel niet.

Bijna een op de vier geënquêteerden maakten melding van drie of meer informatiebronnen. Daarbij is vooral de combinatie advertentie - artikel - radio of televisie, al dan niet samen met de folder genoemd.

Tabel 6.1 Bekendheid met de EUZ-regeling

Informatiebron	Eén keer genoemd	In combinatie met andere bronnen genoemd	Totaal
Folder	11%	29%	40%(152)
Advertentie in krant of vakblad	8%	21%	29%(111)
Artikel in krant of vakblad	8%	18%	26%(98)
Radio of televisie	3%	11%	14%(54)
Sociaal-econ. voorlichter	.	2%	2%(7)
Boekhouder of accountant	22%	21%	43%(162)
Andere persoonlijke contacten	1%	3%	4%(15)
Totaal	53%	47%	100%(377)

1) Een aantal geënquêteerden noemde meer dan één bron.

6.3 Aanvraag en afhandeling

- Houding tegenover aanvraag

De regeling EUZ 1982 genoot - zij het op verschillende manieren - een grote bekendheid. Dit is waarschijnlijk mede een reden geweest van het grote aantal aanvragen voor een uitkering. Uit de enquête is naar voren gekomen dat twee derde van de agrarische zelfstandigen niet en een derde wel heeft opgezien tegen het aanvragen van de Eenmalige Uitkering Zelfstandigen, van wie een aantal - vermoedelijk om principiële redenen - in sterke mate.

Deze welwillende houding heeft te maken met het feit dat de boekhouder of accountant de EUZ-aanvraag heeft ingevuld (tabel 6.3). Een rol kan ook hebben gespeeld dat anderen, b.v. de districtsbureauhouder, op de hoogte waren van het min of meer betrekkelijk lage inkomen van de betreffende boer of tuinder en hebben aangespoord tot het indienen van een aanvraag. Dit valt af te leiden uit het feit dat een aantal geënquêteerden (13%) con-

tact heeft gehad met de distriktsbureauhouder van de STULM over het indienen van een aanvraagformulier.

Wat het opzien tegen de aanvraag betreft kan van invloed zijn geweest het zich door de "papierwinkel" te moeten worstelen, wat mede samenhangt met factoren als leeftijd (tot 50 jaar 26%, boven 50 jaar 41%) en opleiding van het bedrijfshoofd (middelbaar agrarisch onderwijs 28%, geen agrarisch onderwijs 37%). Niettemin heeft men een aanvraag ingediend. In de helft van de gevallen is dit gebeurd op aanraden van anderen.

Tabel 6.2 Houding tegenover indienen EUZ-aanvraag

Opgezien tegen indienen aanvraag	Aanvraag ingediend op advies van anderen		Totaal
	ja	neen	
Ja	50%	50%	100%(125)
Neen	31%	69%	100%(252)
Totaal	37%	63%	100%(377)

- Invullen aanvraag

Ruim drie van de vier geënquêteerden hebben het invullen van de EUZ-aanvraag aan anderen overgelaten. In bijna alle gevallen heeft de boekhouder of accountant zich hiermee belast, soms de sociaal-economische voorlichter, distriktsbureauhouder, familielid of kennis. Een op de vijf agrariërs heeft de aanvraag zelf ingevuld, vaak samen met de boekhouder of accountant. Slechts enkele agrariërs vulden de aanvraag helemaal zelf in.

Wie de aanvraag invulde, verschilde nauwelijks naar leeftijd van het bedrijfshoofd, het bedrijfstype of de bedrijfsomvang. Een rol speelde evenmin of men al dan niet heeft opgezien tegen het aanvragen, daarentegen wel of men op aanraden van anderen de EUZ-aanvraag heeft ingediend.

Tabel 6.3 Invullen aanvraag en indienen aanvraag op aanraden van anderen

Indienen aanvraag op aanraden van anderen	Aanvraag ingevuld door:			Totaal
	anderen geheel	anderen + zelf	zelf geheel	
Ja	90%	8%	2%	100%(125)
Neen	73%	19%	8%	100%(252)
Totaal	79%	16%	5%	100%(377)

- Invullen: kosten en tijd

De helft van de geënquêteerden die de EUZ-aanvraag geheel of gedeeltelijk aan anderen overlieten, gaf te kennen dat voor de verleende hulp kosten in rekening zijn gebracht. Daarbij maakte het niet veel verschil uit of de aanvraag geheel of gedeeltelijk door de boekhouder dan wel door anderen is ingevuld. Een verband was er evenmin met de hoogte van het EUZ-inkomen. Het in rekening gebrachte bedrag was niet bekend. Een derde wist niet of het invullen hen geld had gekost. Ongeveer een op de zes boeren en tuinders heeft - naar eigen zeggen - niets hoeven te betalen.

Tabel 6.4 Kosten voor invullen EUZ-aanvraag naar wie aanvraag invulde

Aanvraag ingevuld	Kosten voor invullen			Totaal
	ja	neen	weet niet	
Geheel door boekhouder of anderen	52%	14%	34%	100%(299)
Gedeeltelijk zelf, gedeeltelijk anderen	42%	22%	36%	100%(54)
Totaal	50%	16%	34%	100%(354)

Een op de zes boeren en tuinders heeft het aanvraagformulier gedeeltelijk of helemaal zelf ingevuld. Degenen die het formulier geheel zelf invulden, hadden één tot twee uur nodig. Minder dan een half uur kostte het de agrariërs die het formulier samen met anderen invulden.

- Invulbaarheid aanvraag

Bij het merendeel van de geënquêteerden heeft de boekhouder of accountant de aanvraag ingevuld. Deze categorie zei geen oordeel te hebben over de moeilijkheidsgraad van het in te vullen formulier. De indruk is dat de meeste boeren en tuinders hun boekhouding en daarbij benodigde formulieren door een boekhouder of accountant laten verzorgen.

Een op de zeven geënquêteerden vond het invullen van het aanvraagformulier moeilijk. Voor sommigen vormde dit mede een aanleiding het invullen over te laten aan de boekhouder. Degenen die het invullen zelf verzorgden, noemden het bij elkaar zoeken van de benodigde gegevens uit de boekhouding als een min of meer moeilijk punt. Uit de enquête valt af te leiden, dat het EUZ-aanvraagformulier in deze vorm over het algemeen wel hanteerbaar is.

- Afhandelen aanvraag

Negen van de tien geënquêteerden waren tevreden over de afhandeling van de EUZ-aanvraag. Sommigen (5%) hadden er geen oordeel over, omdat de boekhouder of accountant het formulier had ingevuld. Slechts 5% was niet tevreden over het afhandelen van de aanvraag. Genoemd is de lange duur van de afhandeling, het lage bedrag - al dan niet in relatie tot de kosten van de boekhouder - en de voorlichting over de regeling.

- Besteding EUZ-uitkering

Aan bijna alle geënquêteerden (99% tegen 98% bij alle EUZ-ontvangers) is het maximale EUZ-bedrag uitgekeerd. Dit was voor gehuwden f 450,-, voor alleenstaanden met kinderen met recht op kinderbijslag f 400,- en voor ongehuwden f 300,-.

Gelet op de spreiding van de EUZ-inkomens betekent het, dat de uitkering bij bijna de helft van de gehuwden terechtkwam in de inkomensklasse van f 20.000,- en meer maar beneden het EUZ-minimumniveau en bij de ongehuwden bij de zeer lage inkomens.

Tabel 6.5 Procentuele verdeling uitgekeerd EUZ-bedrag naar EUZ-inkomen

Uitgekeerd bedrag	Negatief EUZ-inkomen	Positief EUZ-inkomen tot f 10.000	f 10.000 tot f 20.000	f 20.000 en meer	Totaal
f 450 (gehuwden)	20%	12%	23%	45%	100%(67)
f 400 (alleenst.)	-	25%	75%	-	100%(5)
f 300 (ongehuwden)	22%	40%	38%	-	100%(305)
Totaal	19%	18%	27%	36%	100%(377)

Ruim de helft van de agrariërs heeft het bedrag van de EUZ-uitkering besteed aan het bedrijf en bijna een derde aan het huishouden. Door sommigen is de uitkering - hoe klein dan ook - benut voor beide doeleinden. Dit vrijwel ongeacht de hoogte van het EUZ-inkomen (tabel 6.6).

Evenmin kon een duidelijk verband worden aangetoond tussen de bestedingswijze van de EUZ-uitkering en de mening over het beschikbare huishoudgeld. Wel was het zo dat verhoudingsgewijs iets meer zelfstandige agrariërs de uitkering aan het bedrijf hebben besteed, die vonden dat het huishoudgeld voldoende was dan de degenen die het onvoldoende vonden (resp. 56% en 43%). De besteding van het EUZ-bedrag voor het huishouden stond los van de mening over het beschikbare huishoudgeld.

Tabel 6.6 Procentuele verdeling besteding EUZ-bedrag naar EUZ-inkomen

EUZ-inkomen 1982	Besteding EUZ-bedrag						Totaal
	bedrijf	huis-houden	bedr.+ huis-houden	aflossen schulden	reserve	overige combina-ties	
Negatief	55%	20%	7%	11%	3%	4%	100%(73)
Positief							
tot f 10.000,-	49%	28%	9%	13%	-	1%	100%(68)
f 10.000,- - f 20.000,-	47%	29%	5%	11%	4%	4%	100%(99)
f 20.000,- en meer	48%	32%	3%	9%	6%	2%	100%(137)
Totaal	49%	28%	5%	11%	4%	3%	100%(377)

Ook de burgerlijke staat - gehuwd, alleenstaand met kinderen of ongehuwd - evenals de gezinssituatie - geen of wel kinderen - lieten een nauwelijks uiteenlopend bestedingspatroon van de EUZ-uitkering zien.

6.4 Eventuele nieuwe aanvraag

- In aanmerking komen

Ruim twee derde van de geënquêteerden dacht weer in aanmerking te komen voor de regeling Eenmalige Uitkering Zelfstandigen als deze in 1983 zou worden voortgezet. Ruim een vijfde zou het niet weten, terwijl circa een tiende dacht van niet. In het laatste geval gaf men meestal als reden een stijging van het bedrijfsinkomen aan. Enkele agrariërs noemden als reden beëindiging van het bedrijf dan wel het verwerven van andere inkomsten.

Het al dan niet weer in aanmerking komen voor een EUZ-uitkering hangt samen met de leeftijd van de bedrijfshoofden en de bedrijfsomvang. Gebleken is dat vooral de oudere zelfstandige agrariërs met een klein en een middelgroot bedrijf denken weer in aanmerking te komen voor een EUZ-uitkering. Geen mening daarover had een deel van de jongere bedrijfshoofden - ongeacht de bedrijfsomvang - en van de wat ouderen met een middelgroot of groot bedrijf (tabel 6.7).

Een hoewel minder duidelijk verband was er tussen het eventueel in aanmerking komen voor een nieuwe EUZ-regeling en het bedrijfstype. Gebleken is dat veel veehouders en akkerbouwers (81%), daarentegen minder glas- en opengrondstuinders (41%) meenden voor een nieuwe regeling in aanmerking te komen. Van de tuinders had ruim een derde (36%) hierover geen mening en dacht ruim een vijfde (22%) er buiten te vallen als gevolg van een stijging van het bedrijfsinkomen.

Het verband met het bedrijfstype wordt min of meer weerspiegeld bij een vergelijking naar gebied. Gebleken is dat in het noorden en oosten (83%) meer zelfstandige agrariërs verwachten weer voor een eenmalige uitkering in aanmerking te komen dan in het westen en zuiden (56%). In beide laatstgenoemde gebieden komen nogal wat tuinders en varkenshouders voor, die een stijging van het bedrijfsinkomen waarschijnlijk achten. Dit heeft vaak betrekking op agrariërs tussen de 35 en 50 jaar en op bedrijven boven 190 sbe.

Tabel 6.7 In aanmerking voor eventuele nieuwe EUZ-regeling naar leeftijdsklasse bedrijfshoofd en bedrijfsomvangsklasse

Leeftijd/bedrijfsomvang	Eventueel in aanmerking nieuwe regeling			Totaal
	ja	neen	weet het niet	
Tot 35 jaar				
tot 90 sbe	55%	9%	36%	100%
90 - 190	74%	5%	21%	100%
190 sbe en meer	47%	25%	28%	100%
Totaal	58%	15%	27%	100%
35 - 50 jaar				
tot 90 sbe	82%	9%	9%	100%
90 - 190	69%	-%	31%	100%
190 sbe en meer	48%	22%	30%	100%
Totaal	62%	12%	26%	100%
50 jaar en ouder				
tot 90 sbe	87%	2%	11%	100%
90 - 190	74%	12%	14%	100%
190 sbe en meer	58%	11%	31%	100%
Totaal	78%	6%	16%	100%
Totaal				
tot 90 sbe	83%	4%	13%	100%
90 - 190	72%	6%	22%	100%
190 sbe en meer	50%	21%	29%	100%
Totaal	68%	10%	22%	100%

- Weer indienen aanvraag

De vraag of men weer een aanvraag indient als de huidige EUZ-regeling voor 1983 zou gelden, hebben bijna alle zelfstandige agrariërs bevestigend beantwoord. Sommigen zouden het niet weten. Enkele geënquêteerden zien van een eventuele nieuwe aanvraag af wegens beëindiging van het bedrijf.

Gegeven bovenstaand antwoordpatroon mag men voor de EUZ 1983 ongeveer even veel aanvragen verwachten als voor de regeling in 1982. Combinatie van het al dan niet in aanmerking komen met het weer aanvragen van een uitkering laat echter een ander beeld zien. De boeren en tuinders die menen voor de EUZ 1983 in aanmerking te komen, zullen bijna allen een aanvraag indienen. Degenen die niet weten of ze er voor in aanmerking komen, hebben te kennen gegeven voor alle zekerheid wel een aanvraag in te dienen.

Slechts een klein deel van de zelfstandige agrariërs die vermoeden niet in aanmerking te komen, dient geen nieuwe aanvraag in, namelijk allen die het bedrijf beëindigen en een aantal anderen vanwege stijging van het inkomen. Van degenen die in 1983 een inkomensstijging voor mogelijk houden, dient waarschijnlijk toch een groot deel een aanvraag in. Dit betreft doorgaans agrariërs die in 1982 een EUZ-inkomen hadden dat ruimschoots beneden het geldende minimumniveau lag. Onder hen kwamen zowel jonge als oudere bedrijfshoofden voor van wie de meesten getrouwd waren.

Tabel 6.8 Procentuele verdeling weer indienen EUZ-aanvraag naar in aanmerking komen

Eventueel in aanmerking	Weer EUZ-aanvraag indienen			Totaal
	ja	neen	weet het niet	
Ja	97%	-	3%	100% (255)
Neen	84%	11%	5%	100% (38)
Weet het niet	90%	-	10%	100% (84)
Totaal	94%	1%	5%	100% (377)

7. Slotbeschouwing

Het Ministerie van Economische Zaken wilde voor het evalueren van de regeling Eenmalige Uitkering Zelfstandigen 1982 o.m. inzicht krijgen in de kenmerken van de aanvragers, de omvang van de groep "echte minima" onder de zelfstandigen en de houding tegenover de aanvraag.

- EUZ-ontvangers

Bij de opzet van de regeling EUZ 1982 is verondersteld, dat vooral oudere zelfstandige agrariërs voor een uitkering in aanmerking zouden komen. Het blijkt dat een aantal agrariërs met een laag inkomen en/of een klein bedrijf binnen enkele jaren denkt te moeten stoppen. De meeste anderen bestempelen weliswaar de toekomst als onzeker, maar verwachten niettemin zich te kunnen handhaven.

Behalve veel oudere agrariërs ontving ook een aantal jongere agrariërs een uitkering. Slechts een klein deel daarvan kan tot de zogenaamde starters worden gerekend. Gezien het vertrouwen dat deze starters in de toekomst van hun bedrijf hebben, zal het relatief lage inkomen veelal verband houden met aanloopproblemen van waarschijnlijk voorbijgaande aard.

Een andere veronderstelling was, dat overwegend agrariërs met een klein bedrijf een EUZ-uitkering zouden aanvragen. Het onderzoek heeft echter aangetoond dat ook nogal wat agrariërs met een middelgroot of groot bedrijf een beroep hebben gedaan op een eenmalige uitkering. De situatie verschilde naar bedrijfstype, wat meestal te maken had met tegenvallende bedrijfsresultaten. Vooral in de glastuinbouw zijn veel EUZ-aanvragen toegewezen, daarentegen weinig in de akkerbouw waar het inkomen in 1982 over het algemeen een gunstig beeld te zien gaf.

- Bereik EUZ 1982

Bij het opstellen van de regeling EUZ 1982 is o.m. bepaald, dat een zo groot mogelijk aantal "echte minima" onder de zelfstandigen moest worden bereikt. De omvang van de categorie potentiële aanvragers is niet zo eenvoudig aan te geven. Een aanwijzing vormen de 27.500 toegekende aanvragen in de agrarische en 4.400 in de agrarisch verwante sector.

Het grote aantal aanvragen heeft zowel te maken met de bekendheid met de regeling - deze is op verschillende manieren bevorderd - als met het feit, dat vaak de boekhouder of accountant de aanvraag invulde. De doelstelling van een zo groot mogelijk

bereik van de EUZ 1982 is wat betreft de agrarische en nauw daaraan verwante sector en gelet op de destijds gemaakte schatting ruimschoots gehaald. Dit geldt zeker als men bedenkt dat de regeling voor zelfstandigen geheel nieuw is.

Hoeveel zelfstandige agrariërs in principe in aanmerking komen voor een EUZ-uitkering kan het beste worden afgeleid uit gegevens van een CBS-onderzoek naar de Persoonele inkomensverdeling 1982, waarvan de resultaten naar verwachting begin 1985 beschikbaar komen. Dit geldt zowel voor zelfstandigen in de agrarische produktiesector als voor zelfstandigen in de agrarisch verwante sector.

- "Echte minima" in de agrarische sector

Bij de opzet van de regeling EUZ 1982 is o.m. bepaald, dat de zelfstandigen die een uitkering ontvingen zoveel mogelijk tot de groep "echte minima" dienden te behoren. Daarbij is niet gedacht aan het verstrekken van onjuiste gegevens als gevolg waarvan men ten onrechte een uitkering zou kunnen ontvangen. De bedoeling was wel om te komen tot een afbakening van de groep "echte minima".

Om inzicht te krijgen in wat "echte minima" onder zelfstandigen zijn, hebben de opstellers van de EUZ 1982 voor deze categorie aansluiting gezocht bij het inkomensbegrip voor werknemers en uitkeringstrekkenden. Gelet op het streven naar eenvoud voor de aanvragers en de uitvoerende instanties is gekozen voor het fiscale begrip onzuiver inkomen, aangevuld met enkele correctieposten. Hoewel als maatstaf vrij grof is het onzuiver inkomen - geldend voor de EUZ-regeling - over het algemeen vergelijkbaar met het minimuminkomen.

In hoeverre de zelfstandige agrariërs met een EUZ-uitkering tot de "echte minima" in deze sector behoren, is op grond van één waarnemingsjaar moeilijk te beoordelen. Het inkomen van zelfstandigen hangt af van bedrijfsuitkomsten, die vaak onzeker zijn en een wisselend verloop hebben. Indien zelfstandigen alleen in 1982 een inkomen hadden beneden het voor de EUZ-regeling geldende niveau, dan kan niet worden gesproken van "echte minima".

Om te kunnen vaststellen of de EUZ-ontvangers tot de "echte minima" behoren, zijn gegevens nodig over een aantal jaren vóór 1982. Deze gegevens waren om praktische redenen niet voorhanden. Dit betekent echter niet, dat de vraag naar de "echte minima" onder de zelfstandige agrariërs volledig onbeantwoord blijft. Het verrichte onderzoek biedt enkele aanknopingspunten. Gebleken is dat negen van de tien EUZ-ontvangers zeiden zeker of eventueel weer voor een nieuwe uitkering - de regeling geldt intussen ook voor 1983 - in aanmerking te komen. Veel van deze boeren en tuinders werden de afgelopen jaren geconfronteerd met een gedaald of hooguit gelijk gebleven inkomen, waarbij men in 1982 beneden het

EUZ-inkomen zat. Min of meer parallel hieraan liep het overwegend sombere oordeel over de toekomst van het bedrijf. Dit wijst er op dat een groot deel van de EUZ-ontvangers tot de categorie met een langdurig laag inkomen is te rekenen.

Een andere bron van informatie wordt gevormd door gegevens over de financiële positie van de land- en tuinbouw. Een aanwijzing is het ondernemersinkomen, dat min of meer aansluit bij het EUZ-inkomen. Uit diverse LEI-publikaties kan worden afgeleid, dat jaarlijks een aanzienlijk aantal zelfstandige agrariërs een laag ondernemersinkomen heeft. Dit inkomen varieert naar bedrijfstype, terwijl er ook binnen de bedrijfstypen soms flinke verschillen zijn. Hoewel geen directe vergelijking mogelijk is tussen het ondernemersinkomen en het EUZ-inkomen duiden de ontwikkelingen in de afgelopen jaren op een vrij omvangrijke groep, die regelmatig een laag inkomen heeft. Veelal gaat het om oudere boeren en tuinders met een klein of middelgroot bedrijf. Hoe groot de groep "echte minima" in de agrarische sector is, kan op grond van deze gegevens niet worden aangegeven.

- Houding tegenover EUZ-aanvraag

Over het algemeen zijn er weinig bezwaren vernomen tegen het indienen van een aanvraag of over de afhandeling. Bedacht dient echter te worden dat alleen reacties bekend zijn van boeren en tuinders met een EUZ-uitkering. Voor zover de aanvragen niet zijn toegekend, geeft de reden van afwijzing - voor de meesten was dit "geen zelfstandig agrariër" en voor sommigen "een te hoog inkomen" - evenmin aanleiding tot een kritische stellingname. Indien tevens de categorie potentiële aanvragers in het onderzoek was betrokken, zou een vollediger beeld van de houding tegenover EUZ 1982 zijn te geven.

De welwillende houding tegenover de EUZ kan verder worden afgeleid van het grote aantal zelfstandige agrariërs, dat weer een aanvraag zou indienen als de regeling ook voor 1983 - inmiddels van toepassing - gold. Daarnaast is het niet uitgesloten dat een aantal andere agrariërs voor het eerst een aanvraag voor een EUZ-uitkering zal indienen, b.v. omdat men er eerder niet voor voelde dan wel er niet voor in aanmerking dacht te komen. Een en ander kan betekenen dat het aantal aanvragen voor de EUZ 1983 op hetzelfde of wellicht een hoger niveau ligt dan een jaar eerder. Dit laatste vooral onder invloed van minder gunstige inkomensontwikkelingen in de melkveehouderij en de intensieve veehouderij. Daar staat tegenover dat in de akkerbouw en glastuinbouw in 1983 dooreengenomen betere resultaten zijn behaald dan in het jaar daarvoor.

Literatuur

Aukema, S. en J.G.A. Overgaauw,
De financiële positie van de landbouw, Den Haag, 1984

Bruchem, C. van,
Landbouw-Economisch Bericht, Den Haag, 1984

Centraal Bureau voor de Statistiek,
Onderzoek huishoudens van zelfstandigen met een eenmalige uitkering 1982, Den Haag, 1984

Centraal Bureau voor de Statistiek,
Personele inkomensverdeling 1981, Den Haag, 1984

Driel, J.A. van,
Toekomst voor middenbedrijven, Den Haag, 1984

Groenewegen, A.N.,
Rentabiliteit en financiering van de groenteteelt in de open grond in Nederland over 1982, Den Haag, 1984

Nederhof, A.J.,
Beter onderzoek, Den Haag, 1981

Noort, L. van,
Rentabiliteit en financiering van de tuinbouw onder glas in Nederland over 1982, Den Haag, 1984

Noort, L. van,
Rentabiliteit en financiering van de fruitteelt in Nederland over 1982, Den Haag, 1984

Poppe, K.J.,
Van bedrijfsuitkomsten tot financiële positie, Den Haag, 1984

Spierings, C.J.M. en C.J.M. Wijnen,
De oudere zelfstandigen in de agrarische sector, Den Haag, 1981

Spierings, C.J.M. en G.H. Wolsink,
Ontwikkelingen in de opvolgingssituatie op land- en tuinbouwbedrijven, Den Haag, 1984

Stadt, H. van der,
Het onderzoek inkomenswaardering 1975-1980, in: Sociale Maandstatistiek, 1981, blz. 96-107

Bijlagen

Bijlage 1. Begrippen

- Inkomen:
  Het onzuiver inkomen zoals is opgegeven via het aangiftebiljet Inkomstenbelasting, met aftrek van ontvangen huursubsidie en betaalde alimentatie.

- Bedrijfstype:
  Typering van het bedrijf met behulp van het aantal sbe, verdeeld over de diverse bedrijfsonderdelen. Een bedrijf behoort tot een bedrijfstype wanneer 60% of meer van het totaalaantal sbe afkomstig is van het aangegeven bedrijfsonderdeel.

- Standaardbedrijfseenheid (sbe):
  Eenheid die de omvang van een agrarisch bedrijf en van de afzonderlijke produktierichtingen binnen een bedrijf aangeeft. Een sbe komt overeen met een bepaald bedrag aan toegerekende factorkosten (arbeid, rente en nettopacht) in een bepaalde periode bij een doelmatige bedrijfsvoering en onder normale omstandigheden.
  Voorbeelden:

1 melkkoe	= 2,5 sbe	1 ha tomaten	= 300 sbe
1 fokzeug	= 1,4 sbe	1 ha komkommers	= 310 sbe
10 mestvarkens	= 1,8 sbe	1 ha sla	= 300 sbe
1 ha suikerbieten	= 6,5 sbe	1 ha rozen	= 500 sbe
1 ha consumptieaardappelen	= 7,5 sbe	1 ha trosanjers	= 420 sbe
1 ha granen	= 2,5 sbe	1 ha chrysanten	= 380 sbe

- Hoofdberoepsbedrijf:
  Een bedrijf dat door het bedrijfshoofd als hoofdberoep - het grootste deel van zijn dagtaak - wordt geëxploiteerd.